

ШПИРО РАЧЕТА



БОУН БОУН БОУН БОУН
БОУН БОУН БОУН БОУН

Насловну страну израдио:

АНТО И. ПЕАН

Редактори:

РАДЕ ЉЕСАР и МАКСИМ ЗЛОКОВИЋ

Коректори:

МАРИО БРКАН и АНДРИЈА ШЕВАЉЕВИЋ

Власник и издавач: ШПИРО РАЧЕТА

Штампа: Штампарија „Андрија Палташић” — Котор

BRADSKA BIBLIOTEKA

Bр. _____

ТИВАТ

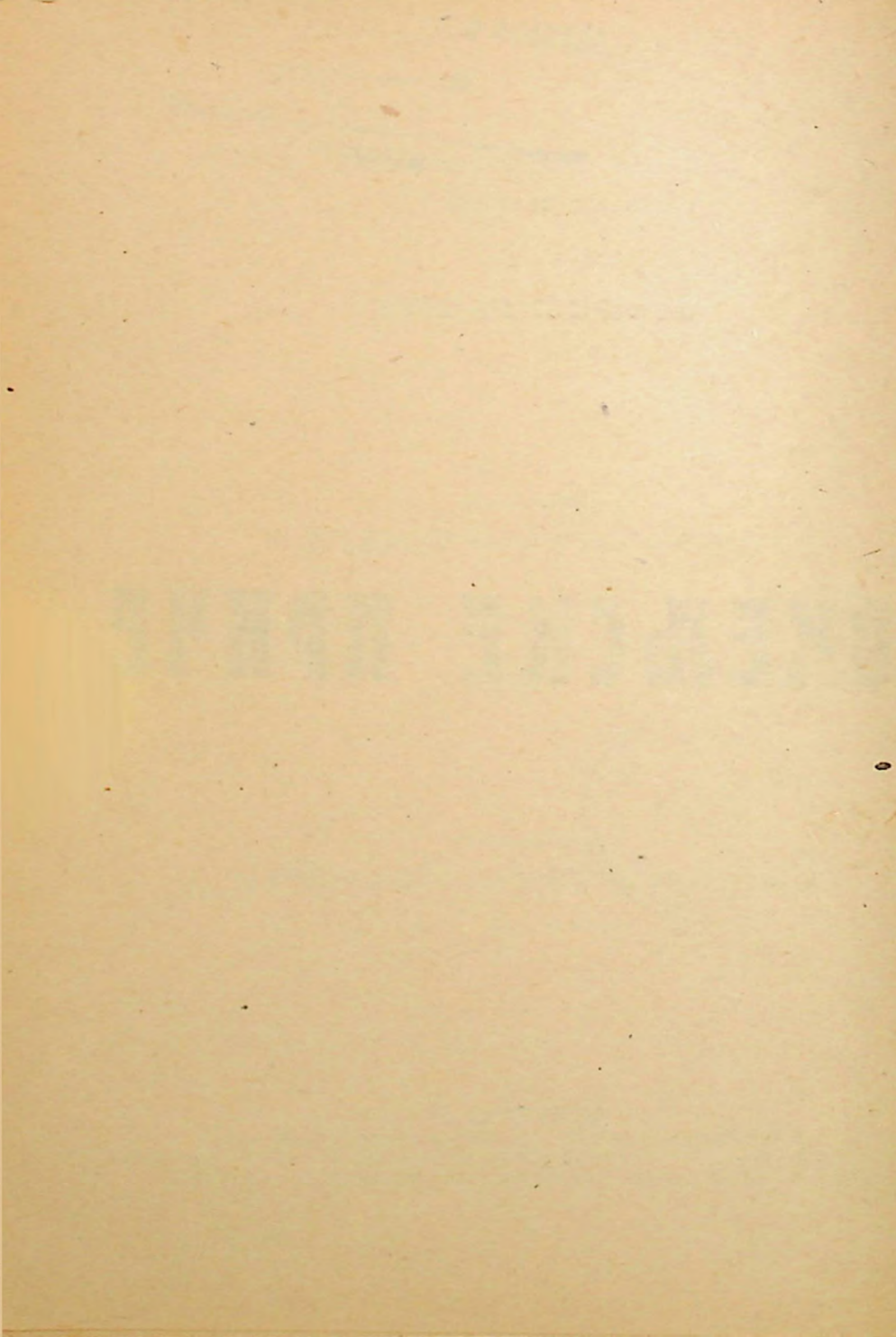
ШПИРО С. РАЧЕТА

БОКЕЉСКЕ ПРИЧЕ



КОТОР

1959



ЗЕНИТ

Лијепо су живјели у кући Јова Марића до онога часа када умрије домаћица. Онда све пође наопако: што је имао, домаћин је потрошио за погреб и „четрдесницу”, та мртвачка весела која кућу ископају. Старих уштеђевина није било, трошкова доста, он невјешт газдовању. А живјети се мора. То је значило мора се пронаћи неки, макар и тихи, извор, за свакидашњи залагај хљеба. И Јово је доспио за радника у циглану. Дошао је да снагу, крв, младост, здравље, све што има, зарази прашином и преточи у црвену боју тигле и опеке које ће богати људи уградити у виле и палате. Код куће је остао његов отац, човјек већ у годинама.

Прашина влада цигланом: свуда сива, само у пећи црвена. Сива прашина продире у грло и нос, сиједо боји косу и трепавице. Невидљиве честице испуниле су простор, обавиле људе и предмете — дале им боју земље. Док вријеме нехајно протиче, Јово псује судбину, а настојник виче из свега гласа да надјача заглушујућу јекну машина. Крај и почетак радног времена оглашава фабричка сирена дугим, продорним звуком, од којег би, како изгледа, планине морале уздрхтати и море се усталасати.

Јово Марић ради у пећи. Његову кошуљу испунила је црвена прашина од печене тигле и опеке које износе из узавреле фабричке пећи. Зној пишти млазевима, пробија одијело, купи црвену прашину и по грубом платну кошуље исписује криве црвене линије.

Прашина пада непрекидно, све више, као да је неко изнад циглане просуо велику врећу пепела.

„Само мало да помогнем оцу па ћу отићи у морнаре” — мислио је. То није изговарао гласно. Није хтио никоме да открије своје тајне мисли, намјере, снове. Вјеровало је да ће се то једнога дана остварити и само свијету показати.

Збиља, каква је обала Марока? Можда су љепши глечери Греланда? Све ће то он прокрстарити, видјети, животним искуством надокнадити оно оскудно знање из географије које му је учитељ шкрто дао и од кога је већ и онако пола заборавио.

Вријеме протиче споро, лијено, иде као жаба по љетњем жаропеку. Јово броји опеке које је пребацио рукама. Једним захватом дигне три опеке — осамнаест кила. Дигне их из узавреле пећи и баца на вагонет.

— Бацај... Бацај... Брже! — виче настојник.

Дланови су истанчали, постали меки као памук, осјетљиви на бол као зјеница ока, црвени као узрели плод трешње... Не то. Дланови су отврдли. Дланови су постали неосјетљиви као срца газде и настојника. Низ шаке цури крв.

— Како споро протиче вријеме! Кад бих те мјерио, можда би мало пожурило... Боже, како споро протиче. Ех, вријеме, вријеме! — каже Јово.

— Млад си ти, дјетићу мој, — одговара радник из смјене, старији по годинама.

Момку се чини да му пуцају мишићи. Зној тече низ чело, наноси црвену прашину на очи. Умор је превазишао младалачку снагу, укочио мишке. Оне су постале тврде као челик.

— У ланчаном систему радник није човјек од крви и меса. Он је аутомат, смијешан, послушан, и нема снагу челика — каже радник.

Јово застаје. Вагонет јури шинама, удара у други и преврће се. Снага издаје подло, губи се у тешком послу и времену које мимо Јова пролази тихо, нехајно, равномјерно.

Чудно је вријеме. Оно једнако протиче поред свега и свакога, поред зелених поља, ливада и пашњака, модре пучине и сиротињских огњишта, кафана и фабрика, ноћних локала и позоришта, богаташа и сиромаха, радника и газда. Свуда пролази истим ходом а људи га различито осјећају. Некима су тренуци вјекови, другима године пролазе као час.

— Какав сат има настојник? — пита Јово.

— Сребрни „Зенит”.

У јечи машина и тутњави вагонета кораци се не чују...

— Ти, Јово! Зашто си сломио толико опека? Пасји сине! Сваку ћеш платити и уз то, одбијам ти пола дневнице за казну — виче настојник.

Као да се није ништа десило, Јово узмахује рукама, купи просуте опеке, слаже их на вагонет и броји. У подне је знао резултат: 12.000 опека прошло је преко његових руку за то пријеподне. То множи са шест кила. До подне — 72.000 кила. То је терет. Носи га млади радник на осамнаест година и непрекидно мисли о сату. Он му блијешти пред очима, мален, лијеп.

— Морамо купити сат. Настојник нам краде вријеме. Треба нешто предузети преко УРС-а. Сат ћемо купити заједнички — каже стари радник.

Плата се прима са закашњењем. Јово је пружио руку да узме новац.

— Због лењости си кажњен са пола дневнице. Сломио си двадесет опека. И њих сам наплатио. Толико да знаш — говори благајник.

Сирена поамно урла. Рад је завршен. Умукла је јека машина. Радници носе црвену прашину у знојавим одијелима, у коси. Свуда. Носе је заједно са примљеним новцем. Сваки је динар обојен црвеном прашином опека — крвљу.

— Дај ми један „Зенит”, сребрни — каже Јово трговцу.

— Немаш ти пара!

— Дај кад ти кажем!

— Дobar купац — рече трговац кад радник пође.

Као што је сирена раднике увече отпратила, тако их је ујутро дочекала: продорним урлањем и завијањем од кога уздрхти модра површина мора, тресу се брда и главице, диже коса на глави. Јово је извадио сат и успоредио га са настојниковим . . . Радио је напорно али се, зачудо, није осјећао онако уморан као дан раније. У џепу је сат нечујно радио. Јово је то стално осјећао и често је машину додиривао руком, миловао је прстима.

Вријеме је за одмор. То каже сребрни „Зенит” који су заједнички купили цигларски радници и дали га Јову да га носи. Сат пословође не прича тако. Два сата исте марке различито мјере вријеме. Јово се чуди, сумња да га је трговац преварио.

— Није те преварио. Настојник нам краде вријеме. Ми ћемо преко УРС-а . . .

— А, краде?

Сунце пада на запад. Јово вади „Зенит”: рад је завршен. Сирена се не чује. Десет минута касније она помамно урла. Глас је превише јак.

— То настојник заглушује украдено вријеме . . .

Јовов отац држи сребрни „Зенит” у рукама и милује га њежно, благо. Двије године је „Зенит” лежао под земљом, са костима његовог сина, на Бјелошима.

Сат је поново угледао сунце. Кости погинулог радника на јулској жези, сат у рукама старца.

Отац је навио сат. Секундача се покренула. Казаљке поново показују вријеме. Старац контролише сирену циглане. Вријеме се подудара.

Сат ради у рукама старца. Њему се чини да то тихо куца срце његовог сина.

Отац се још једном окренуо према новоме гробу, а онда на длану, дрхтавим прстима, помиловао сребрни „Зенит”.

КОНТЕ БЕСКУЋА

На брежуљку је кућа са авлијом. Средњевјековни замак. Контија велика, земља плодна. Маслине просуте по обрвама њива које су засијане пшеницом и јарим јечмом.

Около модрина.

Море хучи, тешко и дубоко, као да плаче за потопљеним једрењацима и помрлим морнарима. Конте Бескућа се смије. И кмет се смије. Разговор присан и пријатан. Невјеста вади погачу испод сача. Хљеб дими, ствара влагу у устима. Уље је насуто у тањир. Домаћин устаје. Прилазије трпези. Кваси хљеб у уље, једе. Нешто му пуцкета испод јагодица. Конте Бескућа сједи по страни, близу огњишта. Дирнуо је у камастре. Оне се цуљају.

— Жено, умири те камастре. Немој да се бродови на валовима цуљају — каже кмет-домаћин.

— Чудна посла. Једрењаци су потопљени. Пропелери су распарали једра. Атлантик је сахранио Медитеран — каже Конте Бескућа.

Кмет једе. Мезети маслиново уље са топлим хљебом, а конте мераклиски пијуцка лозову ракију.

— Конте, замези мало круха и уља — каже домаћин.

— Не волим ја погачу. Причекаћу да се испече овај кукурузни колач. Има ли љепшега и јефтинијега јела за сиромашног Бокелја од врућег кукурузног колача натопљеног уљем?

Испод пода кмечи јаре. Жена преврну колач на пријепњи.

— Брзо ће се испећи — каже она.

— Кукурузни колач мора да буде танак. Тек тако се лијепо испече — објашњава домаћин.

— Имаш лијепу и добру домаћицу — наставља Конте.

— Више је волим него врећу бува.

— Нека ти, стари кењац — јавља се жена.

Испекао се кукурузни колач. Конте Бескућа устаје, сиједа за трпезу. Ломи жуте, димљиве кришке и кваси их уљем.

— Сад ћемо окренути на вино. Ракија изгори човјека — мудро говори Конте Бескућа.

Жена је отишла у подрум са празним боцуном. Јаре је весело закмечело.

— Што ти отписа млетачки дужд? — пита кмет-домаћин у отсуству жене пошто не жели да она чује мушки разговор.

— Ништа. Није дозволио ...

— То су смутили они которски племићи. Е, луда посла ...

— Немају са тим везе которски главари — наставља Конте. Дужд је љубоморан. Ето, то је узрок. У читавој Републици светога Марка ни један племић нема стотину кућа, ни деведесет. Када је чуо да ја имам деведесет и девет и да подносим молбу за стоту — забранио је и послао поруку провидуру да се назовем: „Конте Бескућа”.

Жена је донијела вино. У пландиште су дјеца дотјерала стоку и угнала је у конобу. Козе ћуте, јарад кмече да се што прије дочепају вимена. Волови су легли са набреклим боковима.

— Јесте ли похарали лозе? — пита конте дјецу.

— Не ми, господин конте — одговарају у хору.

Конте по обичају просу златнике. Настаде трка. Капе још једном полетеше у знак: хвала, хвала, хвала... Домаћин је све то брижљиво посматрао. Жена је насула вино. Чаше звецнуше, главе се подигоше. Између да-сака патоса лијепо се види како преживају краве и волови. Кријештавци пјевају на маслинама.

Маистрал удара у модре плећи маслина. Игличата пера светих стабала дрхте на вјетру.

— Имаш лијепо дјецу — замишљено ће конте. — Нека их мајка опреми. Идемо на купање. Хоћеш ли и ти домаћине?

— Не. Ја не знам пливати.

— Срамота... Живиш у Думидран, уз поплате мора, и не знаш пливати. То је спрдња.

Конте плива са дјецом. Жена је заузела његово мјесто за трпезом. И она кваси кукурузницу у маслиново уље. То је доручак. Ручак ври на огњишту. Кува се пресећа вилица са младим кромпиром и раштаном.

— Збиља је овај наш господар добар, — говори жена.

— Сељачког је поријекла. На Прчањ су његови преци дошли са западних страна Боке, из Стрпа... не знам тачно откуда. Давно је то било. Сељаци његове постојбине договорили су се да једног између себе учине богатим човјеком. Покупили су паре и дали најпаметнијем. Продали су имања и за тај новац купили једрењак. Унајмили су капетана. Сељаци су постали морнари. Убрзо је тај најпаметнији сељак постао конте. Онда је на Прчањ саградио палату. Све је напредовало, бујало. Бока је тада преживљавала златни вијек...

Послије сунца долази ситна киша, па крупнија. Када завије мећава по планинама, приморску земљу стегне лед, живот замире. Тако је било и са Боком. Наполеон је само пошкропио богатство Боке. Швабе су дошле изненадно као бура. Оне су Боки донијеле мраз. Под темељима Пуле стављен је златни прстен

Аустрије. Пара је престигла вјетар. Трка је била исувише напорна: мала Бока Которска и велика аустријска царевина, кепец и џин. Једрењаци су заспали по лукама...

Конте се са кметовом дјецом сунча на табанима обале.

— Хоћи ли градити стоту кућу наш господар? — пита жена.

— Не дозвољава му млетачки дужд. Љубоморан је и похлепан. За дозволу је тражио грдне паре. Добри конте није хтио да удари намет на кметове. Презрео је стоту кућу и неће је градити.

Историја Прчања није забиљежила кућу која није дала бар једно свештено лице. Изузетак су Бескуће. Док о томе размишља кмет, жена се примиче огњишту. Поклопац игра на бронзину. Скувани су: вилица и раштан. Домаћица баца кришке младе руске кртоле у пињату и цара по огњишту.

Домаћин је испразнио чашу.

— Бескуће су чудни људи, сељачког соја. Они нијесу учени, али су вјешти трговци, продорни, предузимљиви — пословни људи. И паметни су, и јаки, и широка срца као земља која нас храни и расипници као валови морски. Био сам као дијете на свадби кад се наш садашњи господар женио... Уз десет прозора палате, стајало је десет дјевојака у народним ношњама и десет бајула пуних златника. Ми, млађи кметови, носили смо ситније дарове, наше мајке погаче искићене заставама, наранџама, шипцима, и лимунима. Очеви наши носили су пецива на опаленим ражњевима. Нико није жалио што толико носи господару. Сви су ту кућу вољели. Сви су хтјели да донесу најљепши дар на свадбу. Пјевало се од села до Прчања, од контије до палате. Конте је био срећан. Како је која група кметова наилазила пред палату, тако је златницима засипало десет дјевојака...

Остао је спомен о једном добром конту... Дјеца су утрчала у кућу, весела и препланула. Њихов смијех

је унио весеље у кућу на брежуљку. За дјецом је трчао конте, по лицу бијел од соли.

— Дјетињаст је — рече жена.

— Добри људи се лако насмију. Они имају код себе нечег дјетињег. Чувај се оних који се никад не смију — одврати домаћин.

— Али ми нијесмо добри? — упита жена.

— Нијесмо као конте Бескућа. Њега су которски племићи оптужили за неморал. Напаковали су му да иде са кћерком провидура. Пријавили су то властима и бискупу. Провидур је наредио пандурима да га прате, а бискуп је обавијестио попове. Наш конте ништа о томе није знао. Добри људи зло не мисле! Попови су њушкали, прије и послуже мисе. И на исповијед су питали вјернике што о томе знају. Бискуп је стално тражио извјештаје. Поповима је све то досадило, па да би прекинули све рекли су: један је вјерник на исповиједи рекао да конте Бескућа иде са кћерком провидура. Онда је конту умрла жена. Оптужили су га да је убио како би се оженио младом кћерком провидура. Ту су лаж и љекари потврдили. Били су подмићени. Састао се суд. Конте Бескућа је осуђен на смрт. У одређеном року требало је да дође целат и да изврши пресуду. Излаза није било. Целат је био на путу. Спас је лежао у његовом закашњењу. За судбину нашег конта далеко се чуло. Доби људи су у Дубровнику задржали брод. Целат је закаснио. Е, то се чини само за добре људе...

Степенице шкрипе. Улази конте, црн као Арап. По лицу му се цакле бијели кристали. То је со. Жена сипа воду. Конте се умива. Дјеца скачу по кући, а онда броје златнике. Кмет-домаћин их оштро погледује. Боји се да који златник не пропадне између дасака пода и изгуби се у пропону конобе.

— Жено, ракију!

Конте и кмет сједе за трпезом.

— Како остаде жив, а? Е, што све човек не доживи.

— Мислиш на суђење и целата?

— Да.

— Увијек се нађе добрих људи. Да није њих не би ни свијета било.

Ручали су сви заједно из велике земљане тепсије. Предвече је конте одјахао према Прчању. При поласку викну:

— Ове године ми немојте слати „наполицу”. Пазите дјецу...

— Срећан ти пут, конте, — рекоше у један глас домаћин, жена и дјеца.

Тада сасвим тихо жена додаде:

— Доброг ли човјека. Од свих конта које је Бока запамтила — Бескуће се највише по добру познају...

— Он те омађијао. Ти си се, богами, у њега заљубила — каже кмет-домаћин и одлази да изнесе рало из обора.

У даљини се губи топот снажнога коња.

ТРИ ЦРНИНЕ

Уморени окопавањем раног кукуруза сјели су на обрву њиве. Старац је пушио, а младић, изваљен на леђа, зурио у планину. Поглед му је застао на кућу поред пута. У дворишту, испод расцвјетале трешње, окупио се свијет. Вјетар је са трешње рунио љубичасто-бијеле цвјетове и расипао их по обору као паперје јаребица. Мало даље мезгала је стара мурва.

Около куће сакупљао се народ у живописним ношњама. Поглед старијег човјека падао је по разбусалој пшеници, по доловима. Онда је и он гледао планину — како главице смјењују брежуљке пењући се уз гола ребра Ловћена. Грбаљско Поље миловали су сунчани зраци. Из потока и баруштина дизала се бијела измаглица, док су облаци на планини постајали све гушћи, црњи и кишноснији. Одједном, по мотикама закуцаше капи кише. Пролазни, прољећни пљусак спрао је прашину с алата, челик на сунцу заблиста. Онда пљусак побјеже на другу страну залива, да се и тамо поигра са копачима и њиховим алатом.

— Је ли оно горе свадба? — упита млађи.

— Није окупио се народ на покајање — одврати старији.

Копачи кукуруза се склонише у малу колибу. Онда старији започе:

— Јутрос су Милену Ђурову нашли мртву крај огњишта. Данас ће бити закопан последњи насљедник богатог имања под Ловћеном. Умрла је усамљена удовица, која није имала среће у браку . . .

Давно, још пред Први рат, одвели су сватови Милену из богате куће у још богатији, нови дом. Док су пролазили селима, народ је излазио на сокаке, да види младу: како јој пристоји црногорска роба, корет, вео, жути ћердани низ бујне груди и бијели, шпагом ситно плетени опанци на ногама. Жене су, гуркајући се и провирујући иза међа, гледале стаситу дјевојку у гиздавом ходу. Милена је ишла међу ђеверима, не као остале невјесте, погнуте главе, већ усправно као да се сама шета за стадом по ливади. Знала је да се нема чега стидјети. Лијепа народна ношња, на згодном тијелу, пристојала јој је љепше него иједној удавачи из села. Црне плетенице, покривене велом, тешко су висиле низ широке и нежне дјевојачке плећи. Изнад немирних плавих очију мировале су вјеће као крила ласте у лету. Гледајући лијепу невјесту, чак су и жене говориле:

— Права планинска вила. Нема јој мане да се и за главара удаје...

Дочекала је рат као млада невјеста са кућом пуном чељади. Имала је два ђевера, бабу и дједа. Двоје лудо дјеце, од јетрва јој, плакала су у колијевкама. Поред четири мушке главе они су били најмлађи насљедници богатог имања. У пољу је свилао једри кукуруз. Маистрал је повијао пшеницу око куће. Земља је за уложени труд обећавала богати род. Сељаци су говорили:

— Ова ће година бити бирићетна.

По дубравама и алугама блејали су јагањци, вечали козлићи, крдо стоке се повећавало. Велика је то срећа за домаћина када усјеви бујају као плима, а у кући пуно чељади и доста уста, али двапут више руку за рад.

Сеоски моци и дјевојке, на сјелима, почеше пјевати како је Принцип смакао ћесаровог Фердинанда. Било је то 1914 године. Зуцкало се о рату између Србије и Аустрије, па се и о томе пронијела у народу пјесма.

Пограничну зону према Црној Гори испунише аустријски војници у зеленим униформама. Официри су, натмурени и без воље, на капама носили амблеме ћесара. Трка која је раније започела у грађењу фортица и казамата по главицама Боке сада се појача новим радовима. Ланац утврђења растегао се уз читаву црногорску границу.

На све то Милена, скоро доведена у нови дом, није обраћала пажњу. Она је жељела и чекала дијете, че-знула за именом „мајка”. Када с Ловћена полетјеше прва ђулад, Милена на себи не опазе никакву промјену.

Ђулад су непрекидно звијукала. Њихови су се путеви укрштали. Одоздо су Аустријанци тукли сиво стијење планине, док је одозго, с Ловћена, заправо с Кука, нека црногорска батерија прекопавала најближе утврде у Боки. Првог дана ђулад сломише и звоник св. Петке под Врмцом, са кога више никада не зазвонише звона.

Рика топова се примицала. Борбена линија пови се према мору. Црногорци заузеле Горњи Грбаљ. Док су они скоро голоруки јуришали на утврђене Швабе, жене су им из далека, по читав дан хода, носиле таин у торбама и марамама. Аустријанци су се бранили из добро утврђених фортица и казамата, из којих су помаљали главе само када пуцају. Бројно јачи, боље наоружани, потпомогнути артиљеријом с крстарица и дре-нота, они почеше потискивати Црногорце.

Све је то гледала Милена Ђурова с надом да ће проћи, да ће ишчезнути магла која се повијала по земљи, да ће сунце раскравити лед под којим су шкрипале бујне алуге и житоносне њиве. Надала се да ће zatrudњети и добити дијете које је толико жељела.

Једнога дана дође позив њеном мужу да се јави у команду и да се припреми за одлазак на српски фронт. Умјесто да се одазове позиву, он са неким сељанима стругну у планину да са Црногорцима војује за слободу. Послије непуне три недјеље укућани су сазнали да је погинуо. Милена се обуче у црно. То је

била прва црнина која је прекрила њено тијело. Блиједило јој прекри лице, а вреле, плаве очи, испод црних трепавица, као да утонуше у очне дупље.

По темељитим припремама за евакуацију становништва видјело се колико се Аустријанци боје голо-руке војске с планине, а неуки људи наслућивали су да ће рат дуго, дуго трајати. Једне тмурне ноћи под Тивтом и Котором упловише транспортни бродови. Жандарми су тјерали народ с рођена дома. Под крутим аустријским законима сељаци су погнуте главе, а многи и уз лелек, напуштали угашена огњишта и богату љетину, коју су очекивали. Носило се све: почев од постељине до загорјелих и чађавих просуља. Бродске просторије биле су уске да све то приме, па је много штошта остало по опустјелим пристаништима.

Поворке несрећних ишле су од прибрежних села испод Ловћена према лукама. Очевици тврде да је све то више личило на велики, необични погреб, него на евакуацију.

И Милена је напустила родно село. Неки необичан брод ћудљиво је скупа са осталим сељанима, одвукао до Херцегновога. Даље, непознатим копненим и воденим путевима, стигла је до Сплита. У близини тога града био је логор за исељенике. И то не потраја дуго. Италија удари с леђа Аустрији, што још јаче продрма труле кости царевине. Евакуација се настави, даље, за Аустрију. По туђим крајевима Милена је проводила чемерне дане. Зла коб, која је почела пратити од мужевљево погибије, настављала се, а она је жељела дијете, дом и онога који је за увијек заспао на планини.

— Само да је он жив. Све би се лако свршило, а овако?

У тај дом, у који су је довели ђевери, младој удовици није било повратка. Он би је стално потсјећао на изгубљеног друга. И само име, млада удовица, на селу носи триста сумњи. Ко би то све поднио? Лудо је вјеровала да ће спас наћи у бјекству из те злосрећне куће, у нови брак. Глад је харала. Изнемогле избјеглице па-

дале су по имањима аустријских грофова као добро сазреле мурве. Људи су нестајали као купус када га нападну гусјенице.

Доста је воде протекло потоцима док је дошло вријеме да се исељеници поврате на празна и огољела огњишта. Поворке голих и босих, у повратку, биле су тужније од погребца. Сваки повратник знао је да га код куће очекује глад као авет. Милена се вратила међу првима. Све оно што су у евакуацији у кући оставили, и клавовима добро замандалили, однијели су аустријски војници. По обору су расле драче вукодржице, кућа је прокишњавала, пријетила је опасност да падне кров. Милена је чекала да се поврате остала чељад из куће, исељена по другим логорима. Никако се није могла помирити с проклетом судбином да су сви њени помрли од тифуса.

Једина нетакнута ствар коју је нашла у кући био је руски наган. За њега је само знала Милена и покојни јој муж. Та челична направа, створена да одузима живот, налазила се под кровом, између шљемена и тигала. Тамо га је спремио Миленин муж. Он, покојник, тај револвер много је волио. То је закључила и по томе што га је прије спремања добро натопио машћу, а онда га дуго увијао у крпу од старе кошуље и тек онда спремио.

Милена је сама прекрила кров, скосила драче из обора и намјестила камење скинуто са зидова авлије. Примикала се зима, гладне 1917 године. Зјапиле су празне зграде, у појатама нијесу блејале овце, ни вечале козе, а још ређе рикали волови и краве. Млада жена се први пут спремавала да дочека ледени покров зиме и дуге, досадне бокељске кише. Црна котула и блуза, већ изблиједеле од употребе, дуго се нијесу скидале са витког, али мршаваг тијела. И то се дало пребродити. Али храна? Док траје позних смокава, „зимница“, и то је лако. Касније, кад завије мећава по Ловћену, зацвиле шакали у ломинама поред мора — онда је тешко.

Зелене зимнице су висиле на стаблу поред пута, близу куће. Плодови су мамили руке пролазника, а Ми-

лена је штедјела смокве за „црње дане”. Јела је само оне напукле од зрелости. И ту, последњу храну, жена је дијелила са сељанима. Додуше, они би је увијек питали „могу ли убрати коју смокву за дјецу”, а она је одобравала. Више је вољела да и сама скапа од глади него недужна сеоска дјеца.

Једнога дана четири аустријска војника гонила су џадам још гладније заробљенике с фронта: Италијане, Русе, Французе, Србе — било је ту сваке вјере и нације... Тјерали су их као теглећу стоку на рад, у Грбаљско Поље. Заробљеници су халапљиво чупали траву поред пута, брстили све што им је долазило до руку. Када би неки од њих, изнемогао од глади, клонуо у каналу поред пута, аустријски кундак му је задавао смрт. Тако се прекидало мучење, а гробови тих, Милени непознатих људи, људи из бијела свијета, ређали су се поред цесте. Док је то гледала, код Милене је јењавала љубав за дјететом и материнством, иако је за тим и у гладним годинама жудјела.

По неком исконском закону, у ратно доба највише страдају куће поред пута. Кад војници угледаше зреле смокве, заробљенике потјераше напријед да поред пута чупкају коријење и траву, а они се повратише, скинуше оружје и прислонише га уз коријен стабла. Онда, као по команди, заправо то је био немушти споразум, изуше цокуле, развише смрдљиве обојке, не да гране не оштете, већ да се лакше пењу по стаблу и више смокава наберу. Чим се испеше на стабло, наста ломљење грана, праћено откидањем зрелих и незрелих смокава. Јели су и једне и друге, јер, на казану је било само „дергемизе”. Војници су и у њедра трпали зреле са незрелим смоквама, да у топлини знојавих тијела што прије узрену. Из зелених смокава точило је горко млијeko и штипало за месо... Милену нијесу познавали. Знали су само толико да се у кући поред пута повратила млада удовица. Њена необична љепота код њих

је распаљивала жеље и страсти, препирали су се ко ће јој се први примаћи. Одлучност те жене нијесу познавали ни њени сељани.

Кад су већ обрстили смокве, из куће истрча Милена. Из усана, натечених од иједа, она је сипала поток свих могућих погрда на војнике. Нијесу ништа разумјели, само су по затегнутим борама на њеном лицу читали срџбу. Разумјели су и њено махање слободном руком да се скину са стабла и они одмах, као покисле кокоши, стално загледајући у жену, почеше се скидати низ стабло . . .

Одмицали су дани невеселе младости. Пустошење имања и даље се настављало по опорим законима рата. Милена се сјећала мајчиног причања како су неки њихови преци зором одлазили на њиве, без коре хљеба, са коменом под појасом. Војници развалише међе, прокопаше пут преко њеног имања до у Главицу, и тамо саградише шанац, за себе и топовску батерију.

Дошао је дан када је све то нестало, излињало као лед на сунцу. Ђесарова војска поче узмицати пред солунцима. Нешто касније у Миленину кућу дође и њен десни ђевер. Лијеви је умро у неком логору, пошто је био рањен на италијанском фронту. Долазак преживјелог изазвао је буру прича и побудио наде многих породица да ће се и њихови повратити из ропства. Јер, њега, Милениног десног ђевера, већ су били оплакали, прежалили и увели у списак људи „с онога свијета”.

Друге године Милена је оставила имање ђеверу и преудала се. Скинула је црну робу и пошла са сватовима у нови дом. Та свадба није нимало личила на ону прву, па се и овога пута обистинила она народна: „Што једном прође низ воду, више се не враћа уз воду”. Једина жеља ове зреле жене било је материнство. Жеља за именом „мајка” код ње је надјачавала сва друга осјећања. Једина сличност друге са првом удајом била је у томе што је и сада допаде лијеп момак, кога би свака дјевојка пожељела. Свадба би богата. Клали су се волови и овнови, вртјела пецива поред огњишта, точило

као катран црно и густо вино, пила бистра ракија. Само, сеоске жене и бабе овај пут нијесу биле толико знатижељне да виде младу. Оне су по сеоским улицама, онако, без нарочитог жара, ћаскале како се удаје удовица покојног Ђура. То је утврдило њено презиме, па су је сви сељани, и послвије друге удаје, звали као и раније — Милена Ђурова. Бабе су извеле и једну малу теорију: да је то Ђуру по лози, у крви и жилама, да не може имати дјеце, и да ће тек са овим момком, другим мужем, Милена рађати дјецу, сваке године по једно.

Милена је мислила само на вољеног младог човјека. Много га је вољела, а све у нади да ће са њим имати дуго очекивано дијете. Та чиста материнска љубав за дјететом, коју је она годинама снажно осјећала у набреклим грудима, потискивала је у позадину ону обичну љубав жене према човјеку. Прошло је опет неколико година живота удвоје, а дјетета није било. Љубав између мужа и жене постепено се осипала као пепео на вјетру. Њежне ријечи, које су и у почетку шкрто једно другоме изговарали, иако су се искрено вољели, замијенише грубости па и псовке. Муж је мислио да је кривица за то што немају дјеце до Милене, жене му; а она, опет, да је до њега, њеног мужа. И, дошао је дан када је унутрашња, потајна мржња прокључала код жене. Свађа је постала обична ствар у њиховој кући. О томе се по селу све више причало, а када је изгледало да су се и једно и друго помирили са злосрећном судбином, муж изненада умрије. Милева по други пут остаде црна удовица. Опет витко тијело прекри црна блуза и котула, бијели вео уступи мјесто црnome — да он покрије дуге и тешке плетенице завијене око главе. Била је то друга црнина на тијелу још младе жене. Она је још јаче истакла блиједило образа са којих се читала тешка патња и жеђ за нечим недокучивим. Црна боја одјеће истаче још једном и љепоту по којој је Милена Ђурова била надалеко позната.

Сан о дјетету парао је све јаче и дубље, као оштар нож, срце и жеље Милене Ђурове.

Сад је тражила старијег момка. Изабраник јој бјеше сеоска делија, страствен ловац, домаћин богатог имања поред пута. Мноштво њива у Грбаљском Пољу, крд стоке, кућа са кафаном — постадоше својина Милене и њеног трећег мужа. И тај, трећи брак, у који је Милена ступила много тужније него у два прва, не донесе дијете. Сада је свима било јасно да жена која је надживјела два мужа неће никада имати дијете. Неке бабе су и по трећи пут правдале Милену Ђурову говорећи: „Она је јаке крви, планинске. За њу треба добар мушкарац, и јака крв”. Дрски љекари рекоше обратно, а Милена прекасно поче жалити оног дугог мужа, са којим се безброј пута свађала због дјетета, које није могла имати.

Најтеже је сазнање када човјеку постане јасно да му се жеље неће остварити, а још је теже поморити се са тим. Трећи брак најдуже потраја, близу двадесет година, и ко зна колико би још трајао да се није десило нешто изненадно. Док су први рат наговијестила ђулад са Ловћена и, како је по селима Боке Которске остала легенда, огњени змај који је прелетио преко ћесареве царевине од истока на запад — други објавише бомбе бачене на тиватско бродоградилште и њихове страшне експлозије. Прољећно мазгање реметило је пуцање противавионске артиљерије и праскање бомби по мирном Бококоторском Заливу. Топови су сипали невидљиве и црвене, свијетлеће гранате на челичне птице које су се помамним лијетом шетале изнад недужних села и вароши. По небу су цвјетале руже шрапнела, а кад би оне увенуле, те злокобне птице су несметано парале небеску тиморину и копале гробове уз залив. На плавом небу онда би се дуго вили бјеличасти димови као расчешљана вуна. Митраљески рафали одјекивали су дању, а понекад и ноћу. То потраја седам — осам дана . . . Нагло умуче бректање авионских мотора,

нестаде бјеличастих руна на модром своду. Падала је обична прољећна ноћ, која, само да није било ратно доба, не би била стравична.

Тутњава од Будве, праћена злогласним завијањем шакала у грмењу поред мора, споро се примицала селу. У тим часовима немирне априлске ноћи, на уморној површини мора, одјекнула је експлозија, најјача коју су икада бокељска села чула. Пламен је шикнуо у вис и изравнао се са околним брдима. Разарач „Загреб“, пркосећи ту, пред носом непријатеља који је надирао, са два храбра официра, Спасићем и Машером, спустио се на морско дно, у плаву гробницу. Слушајући то, Милена је и нехотице дрхтала, сјећајући се Првога рата. Навреше јој успомене на првога мужа. Сада је гледала његову раку на планини, онамо гдје се растезао борбени ланац између Црногораца и Аустријанаца. Сјети се и имања аустријских грофова, умирања и гладне 1917 године. Истодобно је у мислима жалила и поносила се првим мужем. Знала је да је пао као јунак, а она није родила ни кукавицу, акамоли јунака. О њеном првом мужу дуго се пјесма пјевала.

Изгледало је да ће се те ноћи све срушити, пропасти у дубоки понор. Знала је Милена да ће рат однијети половину од онога што је стекла. Гледајући како се са албанског бојишта повлаче војници, она је у то чврсто вјеровала. Војници су ишли тромим кораком, као избезумљени. Моторизована италијанска колона везивала је својим крајевима Будву са Котором. Никад у животу није видјела толико камиона, моторцикла и других возила. Земља се тресла од њихове хуке. Сеоски пси су тужно завијали као да су мртваце слутили.

СТИГОШЕ И КОЛОНЕ ТУЋИНАЦА С ОНЕ СТРАНЕ МОРА, тромим, уморним ходом. Мотори су непрекидно бректали и реметили тишину прољећне ноћи. Све је то Милену потсјећало на прошле ратове, прије двадесет и кусур година. И једни и други имали су зелене, душманске униформе, тешки жељезни шлемови притиски-

вали су им оно мало војничке косе на главама, говорили су неразумљивим језиком. На прашњавим лицима тих људи дрхтао је извјештачен осмјех — као од страха или гриже савјести и давао им неки чудан изглед. Испод тог осмјеха, Милена је видјела подмуклост и крв.

Одмах по доласку Италијана Миленин трећи муж затвори кафану, да му се око куће не би окупљали ти пробисвијети, наоружани људи. Отада се ова мала породица дала на гајење стоке, крчење ледина, сијање кукуруза и пшенице. Стока се брзо множила, добро пољубрене и разоране ледине доносиле су добар род.

Изненада, горе, по брдима, поново одјекнуше авионске бомбе, топовске гранате, митраљески и пушчани меци. Из села су људи све чешће нестајали преко ноћи, слично као у вријеме Првог рата, када је Миленин муж са многим сељанима побјегао преко границе да се бори са Црногорцима против Аустријанаца.

— Пуцњава је бивала све јача.

Једне хладне ноћи, 1942 године, Италијани одведоше Миленина мужа у которски затвор као таоца. Касније је о њему сазнала само толико да је на Мамули умро од глади. Милена по трећи пут остаде црна удовица. Сада су испод црног вела јасно одударале бијеле власи.

Никада тако снажно Милена није осјетила празнину око себе и у себи као онда кад је под старе дане остала самохрана. То је њој падало још теже пошто је читавог живота мислила на то како ће имати велику породицу своје дјеце. Самоћа је падала на срце као комади олова, као полагаана отров неизвјесности.

И од сељана се повлачила. Сеоске шалције су знале да је Милена раздражљива. Дирнути у њу или у осињак — било је скоро исто. Родбина је такође заборавила. Престало је оно својакање које су пријатељи практиковали док јој је муж био жив. По селу се причало да Милена нешто поболијева. Само није нико сматрао да је то толико опасно да се мора и љекару јавити...

— Јутрос су Милену Ђурову нашли мртву крај огњишта — причао је старац. — Лице јој је било искривљено од неког ужаса. Кажу да је до касно у ноћ сједела крај огњишта. Жар јој је опрљио косу, а лице подбухло . . . У кући су нашли свега: и брашна, и робе, а ишла је одрпана, вјероватно и гладна . . .

Млађи је ћутао, размишљао и гледао како киша поново почиње да роси.

КМЕТ И КОНТЕ

Пазарним даном конте Јозо Бубић устаје рано и у неком излизаном и улијепљеном цилиндру, са тврдим оковратником, у лакованим ципелама шетка по пијаци и прежи када ће се помолити његов кмет, Војо Бак. Интересује га што кмет доноси на пазар и воли да чује цијене. Сељаке увијек припиткује за род, па ако они кажу да ће година бити бирићетна, конте трља руке, дуго и весело. Онда се замисли и калкулише приходе са имања. Откако му је потопљен последњи једрењак, иако је палата остала пуна скупочјености, а у дну бајула и један тоболац са цекидима и наполеонима жутиим као восак, сад је много важније оно имање у присоју жупе грбальске, које у „наполицу“ држи Војо Бак. Њега је конте чекао у уторак, па у четвртак и никако га није видио.

Воја Бака у селу зову „сиромашак“. Сви су његови, почев од дједа, преко оца, па ево и он, држали имање конта Бубића у „наполицу“. Од сваке воћке половина рода даје се конту. Тако бива и са пшеницом, маслиновим уљем, вином и ракијом — са свим што земља рађа, а људи једу. Увијек тачно половина — да се конте не наљути. Уз то још слиједе дарови: о Ускрсу јагње које се прво омлади и погача од домаћег пшеничног брашна, дужина јаја; за славу: пециво, боца ракије, чисте, бистре лозоваче и демицана вина; за Божић: товар дрва, кошић наранџа, пршут или кошет кастрадине.

Док све то даје, Војо Бак добро зна да ће га селом увијек називати „сиромашак“.

Кмет је устао у девет зора, натоварио бостан на маска, сам задигао кашету смекава и сину упртио кошћ лимуна. Кад је излазио из авлије зовну га жена:

— Војо, реци конту Јозу да ћемо ми заклати оно наше прасе . . .

— Знам, знам, — одговори он, а онда помилова сина по чупавој коси и крену.

Домбаст пут водио је преко села. Пси су режали из обора. Пјевали су кокоти оглашавајући зору и рађање дана. Војо Бак је пребирао обавезе према конту. Предао му је половину трешања, вина, ракије, пшенице. Подијелиће и позни кукуруз. Када се самељу маслине потјераће у град неколико мјешина маслиновог уља. Чистиће га данас бостаном, лимунима и смоквама — да се конте не наљути.

Пазарни дани у Котору су уторак, четвртак и субота. Тада сељаци нагрну у град, носећи воће и поврће на прозор. Кад се на Ловћенској Капи бијели снијег, пазар је мршав као коза у кољену па се грађани отимају ко ће прије уграбити понеко јаје, замотуљак жученице, прегршт сланих маслина или ријетку грудку сира. Ујесен је трг богат као трпеза имућног домаћина у данима славља. Под Тезом све узаври. Боје се преливају. Сретне се и понека лијепа и живописна црногорска ношња, обично на људима и женама који доносе на продају чувени његушки сир. Тргом се шири мирис грођа и смокава, жуте се лимуни, црвени парадаиз, сребрнасто прелива риба у рукама муљанских рибара, цакли ракија — позната и добра лозовача, претаче слатко вино од французице које продају Грбаљке.

језерц.у —

Војо Бак се почеша иза ува. Још прољетос, једног пазарног дана, пресрео га је конте Јозо Бубић на Гурдић и љубазно му рекао:

— Јеси ли видио малу прасад? То је онај добри сој из Загарча, кратке њушке, клемпавих ушију и глатке длаке.

— Видио сам, конте, видио. Само, скупа су прасад и ја их не могу купити. Заклаћу једног овна и он ће ми бити умјесто прасца.

— Хоћу ли ти ја купити?

Војо Бак с неповјерењем гледа конта и само да га не би наљутио рече:

— Добро.

А бојао се преваре.

Јозо Бубић, по природи надувен, није волио да се ту, наочиглед грађана уговара посао. Пошто испи кафу у гостионици уз обалу, конте оде у палату. Око подне га је посетио Војо Бак. Пошто је добро пазарио, био је весео и гласно рече:

— Помаже бог у поштени дом . . . Ђе је прасе?

Контеса га није частила. Конте натуче цилиндер и кривудавам, безименим улицама града, заједно са кметом, пође према Гурдићу.

— Купио сам двоје прасади: једно мени, друго теби. Ако једно цркне, моје није цркло, а када их будемо дијелили, да мени припадне оно веће. Таква је погодба између нас двојице, а сад гони и срећно било! — заврши конте.

Љети је Војо Бак од свог дијела мурава и смокава хранио прасад. Кад је дошла јесен, а лишће смокава почело да жути и отпада, кмет је прасцима сипао кукуруз у корито, опет од својег дијела. Прасад су нарасла велика, а кукуруз је био на измаку, кмет се плашио да прасад не мршаве. То је мислила и његова жена када му је узору рекла да конта обавијести о одлуци — да ће они заклати своје прасе.

Размишљајући о томе кмет је са сином стигао до града. Конте га је дочекао на Гурдићу и поспрдно му се јавио:

— О, како су поранили Бакићи?

— Јесмо, конте, — одазва се Војо. Капа му слеће са главе и он се рукова са контом, а син га пољуби у руку. — Догнао сам мало бостана, донио нешто смокава и лимуна мјесечара, од оног мојег дијела.

— Донеси ми једно десет лимуна да пошаљем кћери у Тријешће — одврати конте и изгуби се.

Опет је Војо Бак добро пазарио, а око подне пође код конта, даде му једну дињу, нешто смокава, и, не десет, већ двадесет лимуна — да се конте не наљути. Контеса га части ракијом и благо му се осмјехну, а кмет искористи расположење па се обрати конту:

— Конте, прасад су добро и здраво. Али, да ти се пожалим на једну ствар...

— Реци, синко, — гласну се конте очински.

— На танке сам гране са кукурузом и ја бих оно моје прасе приклао чим мало застуди.

— Ја моје нећу него тек за Божић. Тада ми долазе кћер и зет из Тријешћа, а они имају жељу да једу свјежу, домаћу свињетину — рече конте.

— Добро — одврати Војо Бак и слеже раменима.

Са улице је допирала бука пролазника. Кмет је размишљао колико ће још његовог кукуруза појести прасе конта Јоза Бубића. Жалио је сваку прегршт и знао да ће добро бројити дане док и контовом прасцу дође нож под грло или га сјекира млатне међу клемпаве уши. Из тих мисли трже га глас контесе:

— Е, Бакићу мој. Добро. Ти кољеш твоје прасе чим застудни, а погодба? Уговорено је да нама припадне боље и веће прасе, а конте је стар и не може поћи у село да види које је веће.

— Може ли главар села одабрати које је прасе веће? — дочека кмет.

— Сјајна мисао. Колосална. Главар села нека одабере. О, ја у главара имам пуно повјерење — јави се конте.

Војо Бак са сином гази глуву планинску косу, коју обавија први мрак. Док иде уским путељком, а син подвикује на маска, сељац пребира своје односе са контом.

— Јест. Преварио ме. Изиграо. То траје дуго, дуго...

Тада се први пут у глави сељака јавила, јасно и недвосмислено, жеља за осветом. Преко ноћи је планину прекрио снијег, шакали су заплакали у ломинама, приморска, топла земља тешко је стењала под првим мразом. Са бијелим велом зима се јављала преко Орјена. Прве недјеље је Војо Бак, у присуству главара, заклао своје прасе. Онда је мрс сушио. На огњишту је ложио смреку и пелин да пршуте добију што љепши мирис . . .

Откако је заклао своје прасе, Војо Бак изгуби сан. Упочетку ни сам није знао узрок несанице. Жена га је корила зашто се стално преврће по кревету, што не почине као човјек, зашто у сну виче, свађа се и јечи . . .

— Не могу, сањам — одврати жени Војо Бак. — Синоћ сам ваљда по двадесети пут сањао прасца конта Бубића. У сну сам га видио великог као магаре. Не, то није тачно. Прасац је био велик као наш масак. Ја сам на њему јахао. Онда ми се причинело да је прасац велик као во и да има рогове. У сну ме пробо и ја сам јечао као рањеник, а конте се грохотом смијао. Ја сам плакао и жалио кукуруз који ми та проклета свиња једе. И сада, када отворим очи, чини ми се да је то проклето прасе велико као масак. Жао ми је да га о Божићу предам оном трулом старцу у град, а још ми је жалије да од моје муке и труда једу и сладе се они из Тријешћа. Ја те прекоморске патриоте, те преко границе, не подносим. Жао ми је муке и труда, смокава и мурава. Жао ми је кукуруза. Остаћемо без круха због његвоог прасета. Нашом муком гостиће се они што дођу из Тријешћа, а ја све Бокоље који су тамо пребјегли мрзим као и прекоморске галијаше. Ја . . .

Пред сам Божић, главар села донесе поруку Воју Баку:

— Конте је наредио да у мом присуству закољеш његово прасе и на Бадњи дан да му га поћераш у Котор.

Тако је и било. У присуству главара села Војо Бак је заклао прасе, опарио га врелом водом и обријао

оштрим ножем. У обору је лежало велико прасе, бијело и обло. Кмет га је гледао тужно и смишљао.

Увече главар оде, а Војо Бак донесе у обор балу бухачине и запали је. Онда на густе дим постави прасе. Није га окретао. Тако је прасе са једне стране постало потпуно црно, а с друге је, и даље, било бијело. Ујутру је Војо Бак пребацио прасе преко самара и на маску га прегнао у град.

Алка је рано звекнула на вратима Јоза Бубића, који је дремљиво упитао.

— Ко је?

— Доћеро сам прасе.

— Унеси, да га грађани не гледају.

— Оставио сам га тамо, на Гурдић. Прасе је с једне стране поцрњело као катран, а с друге је бијело као лист карте. То ће ми и главар села посвједочити. Ја мислим да је нека болештина или понтура.

— Гони... Гони, јадниче! Утопи у море да се град не зарази...

Кад је кмет отишао, конте га зовну:

— Чекај да погледам. Е, ви сељачки скотови! Нећеш мене преварити, Бакићу. Заједно су дошли до Гурдића. На оном мјесту гдје је у прољеће конте купио два мала прашчића, стајао је везан масак. Војо Бак хитро скиде струку. Пред очима конта указа се црна страна великог прасца. Онда погледа у другу, бијелу страну па престрашено викну:

— Гони... Гони, пост ти твој сељачки!... Гони далеко на другу страну залива. То је куга. Ти ћеш град заразити...

Сељак крену на пут па преко Прчања и Тивта стиже увече у Грбаљ. Уз свјетлост ватре са огњишта Војо Бак је раскасапио прасе, а онда га посолио и сложио у бадањ. Послије недељу дана сушио га је изнад огњишта и причао да је то месо од „његовог” прасета. Те године је Војо Бак имао највише мрса па је пршуте продао конту и то оне од „болесног” прасца.

БАРОН ГАУЋ

Одвели су га, присилно, да служи код конта Марка Бабића. Он се бунио, опирао и бјежао. Био је неукротив као јунац када га први пут упрежу у рало. Никада се није привикао на варошки живот. Волио је родно село и шум маслина, мјесечину над заливом Боке (што има љепше од те мјесечине?), разбукталу ватру на огњишту, мирис објешене сланине над њим и мирис земље са опанака. Волио је потоке, пропланке, стада и младе чобанице.

— Проклета варош. Да ли ће данас стићи? — гунђао је момак

Момак је у новој кући био неспретан. Ходници су му били уски, порције јела мале. Поготово му је била одвратна варош због оног задаха устајалости, који се ширио. Сметао му је мирис труле рибе. Назив слуга, то ново име пришивено уз његово презиме — то га је љутило. О томе је размишљао Бранко Минић будући се у свом лежају, смјештеном испод крова палате конта Марка Бабића. Док је отварао очи, зачу лаки шум. Мало уздрхта. Није то било дрхтање из страха, већ некако пријатно и мило. Знао је да долази дјевојка да га пробуди. Но, он је и даље лежао на леђима и гледао у таван. По спољној свјетлости знао је да ће тада пре сунчане зраке заплвити по заливу. Ето, Пестин град је обасјан.

— Бранко, — чуо је познати глас дјевојке Јане, коју су као и њега одвели из истог села. И она је служила код конта.

— Ја.

— Дижи се. Мораш отићи у мандраћ и извести се са барком на море. Сада долази „Барон Гаућ”, брод аустриског Лојда, — гугутао је пријатан глас дјевојке.

— Нећу ја са њим за Трст.

— Не за Трст, — шапутала је дјевојка, осјећајући да јој је пријатно што говори, што од момка више зна о животу у кући конта. Ти не знаш да „Барон Гаућ” диже велике валове, велике као ова кућа. Конте се плаши да му се барка не сломи о зидове мандраћа. Зато увијек мушка слуга мора извести барку на море и балансирати на валовима.

Момак се брзо облачио. Тада се сјети давно заборањене приче помораца из родног села. Тај Барон Гаућ био је самосилан и суманут. Он је саградио лијепи путнички брод и са њим одржавао линију Трст-Котор. Тим је бродом понекад путовао и господар Црне Горе. Барон је лијепи брод крстио својом титулом и именом. Сам је њиме командовао. Заливом Боке редовно је возио свом снагом да му се диве контесе, које су са љућњом говориле:

— Барону Гаућу је право задовољство да ломи барке по мандраћима.

Бранка ухвати језа. „Ако валови преврну барку, ја ћу наћи смрт у амбису мора”, мислио је. Тада се зачу глас конта:

— Слуго, трчи у мандраћ. Ето „Барон Гаућ” промаља Вериге. Трчи скоте сељачки.

— Ја... Ја...

— Што: ја, ја, ја?...

— Мене је страх, конте Марко. Ја се бојим. Плашим се. Никада нијесам био на мору...

— Мрш! И нека те страх — и нека се бојиш. Трчи, барку ми спаси, копиле сељачко.

— Јане, Јане — звао је конте Марко женску слугу. — Донеси ми ону шаралију да убијем овога скота сељачкога... пушку ми дај!

И, заиста ће га убити. Значи, гине. Ипак је часније од пушке него од валова једнога швапскога барона.

— Не! Нећу жив у барку.

Тада сачма груну изнад његове главе. Збиља гине се, просто, једноставно као рађање сунца. Гине су освет дана, када први сунчани зраци, лагано пловећи, освајају залив. Можда је љепше да момак у њима заплови? Простране су морске дубине. То је мека и широка постела, а при свјетлости је лакше умријети, не мучи те мрак онога свијета. Кад хтједе да изусти: „идем у барку”, конте га снажно шчепа за врат и баци у барку, додаде му весла, а онда барку одвеза и одгурну на пучину.

— Тако. Утопи се фуњаро сељачка. Цркни ништаријо препадена — сиктао је конте.

„Барон Гаућ” је продорном сиреном поздрављао луку. Као и увијек, возио је свом снагом подижући валове велике као приморске куће. Бранко се са барком на махове појављивао и сакривао иза валова.

— Сјечи их! — викнула је Јане.

Момак није ништа чуо, већ је рукама чврсто држао бок барке, а зуби су му цвкотали, цвкотали... Преживљавао је неописиви страх. Весла су му испала из руку и играла по валовима.

— Срамота!... О, људи, срамоте. Тај кучкин син данас обрука кућу конта Марка Бабића. Погледај! Весла су му пала у море... О, моје страмоте!...

Кад су валови и оргија страха достигли свој врхунац, Бранко Минић се одлучивао да скочи из барке и потоне у дубине. Још да само једном обујми крај, рађање сунца и родно село на планинској коси и, онда-скок. Све је свршено, брзо, преко очекивања. Њега ће жалити. Био је први момак у селу. Плакаће отац, мајка ће обући црнину, пустити крв гребући образе ноктима. Удариће звона са звонаре, а његови другови ће се гурати око куване пшенице, коју ће неко од својте дијелити пред богомољом, за покој његове душе. Није га узбуђивала црнина мајке. То је прастари обичај, дрвна слика старијих жена у прибрежним бокељским селима. А сузе оца, сузе на старачком лицу. Па што то?

Момак то и онако неће видјети. Али, зна да ће отац плакати, да ће се ударати шакама по глави и проклињати конта што му је упропастио дијете, хранитеља. „Нека га куне баш ми је мило”. Али отац ће плакати...

Када се наднио над боком барке угледао је површину мора: мирну као маслиново уље у пилу. Бранко прогунђа:

— Значи, нема погибије. Био сам сувише малодушан. Ја сам жив, жив! Отац неће плакати, нити ће мајка као остале жене у селу, обући црнину...

Срећа је блеснула на лицу момка. Он је заиста био жив, иако у то није вјеровао. Срећан и жив!... Не, био је само жив, без среће. Када су весла попадала у море како ће сада стићи на обалу. Сунчани зраци су лагано пловили заливом освајајући нове површине и момак се купао у тој свјетлости: жив, без среће. „О, проклети конте! Хтио си ме удмекати ни крива ни дужна”. Од давнина је срећа краткотрајна. Момка поново тргну неки продорни звук. Он погледа према луци. Неки мали бродић поздрављао је варош пискутавом сиреном и одлазио. Ишао је споро и није дизао велике валове. Момак се тренутно прибра, па опет уздрхта због снажног звука сирене „Барон Гаућа”. Нетремице је гледао у правцу луке. Вјелина се указала иза крме великог брода. Елиса се муњевито окретала. Валови грунуше у обалу. Барка започе поново игру на валовима, игру невјешту. Пропадала је у дубине и поново се дизала. Момка обузе страх, снажнији и јачи него икада раније. Страх од смрти! Мрзио је и конта, и његову шаралију и, ову, уздрхталу површину мора.

Брод као вихор протутње поред њега. Момак није видио како му путници машу и сами бојећи се онога што их очекује на пучини, нити је чуо смијех морнара који се, навикли на све то, смију његовој смушености. Бранко се грчевито држао за бок барке па није видио ни Јану како стоји на зиду мандараћа и маше му рукама да се поврати натраг.

Сада су валови уморно и лијено ударили о обалу и у већим размацама подизали барку. Момку се причињало да се и он, заједно са барком, с валовима подиже у висину роднога села и поново спушта у амбис морских дубина.

Примицало се пландиште. Заливом се бјеласала измаглица. Тада се Бранко дочепа једног весла које му валови принесоше уз барку. Поново је био срећан. Знао је да ће тим веслом ухватити и друго и тако се повратити у мандраћ.

— Ево, жив сам — говорио је за себе, улазећи у мандраћ.

Тада конте поново груну из шаралије. Контесе, које су стајале на балкону и махањем свилених марама поздрављале одлазак брода, а можда и својих љубавника, најприје стрекнуше од изненадног пуцња, а онда праснуше у смијех. Нека уз кихот добаци:

— Конте Марко поздравља повратак смјелог поморца са пучине.

— Оперите га — одврати конте ијетко.

— Добаци конопац — јави се Јане.

Блијед и мокар, Бранко Минић је стајао на обалу и дрхтао. Сунце је освојило залив.

— Бранко, треба да цијепаш дрва, — рекла је дјевојка и изгубила се у одајама палате.

Контесе су се смијале на балкону. Април се ширио по земљи са набреклим пољупцима, а момак је лијено ишао према магацину да узме сјекиру. Дрва је цијепео уз смијех са балкона. То га је љутило. Осјећао се осрамоћен, увријеђен. Сјекиром је вјешто владао и пред њим брзо израсте купа цјепаница. Онда их пажљиво наслага на руке и однесе у кухињу. Куварица му са врата весело викну:

— Срећан Ускрс, Бранко!

Данас је Ускрс? Јест. У рукама контеса видио је шарена јаја. Сигурно их је синоћ Јане мастила. Данас ће посјетити конта Бранков отац и други сељаци. О Божићу, Ускрсу и крсној слави они доносе дарове

Бабићима. Бранков отац ће донијети јагње, велико, руде длаке, оно које се прво омладило. Донијеће и јаја, погачу од пшеничног хлеба, чистог, домаћег. То је најслађи хљеб, поготово када га мајка умијеси. Размишљајући о томе, момак је изашао у двориште.

— Бањо, сине мој. Ево, отац ти је стигао — рече.

Торба је висила низ раме погрбљеног сељака. Јагње је унезвијерено гледало. Син се припи уз оца и када заусти да га пита за здравље мајке и новости из села, конте се појави на праг.

— О, ево и старог Минића.

— Срећан Ускрс, конте Марко.

— Срећно!... Јутрос сам мало испрепадо твога Зеленка — рече конте показујући руком на Бранка. Ја пуцао из шаралије и радовао се што дочекујем још један Ускрс, а Зеленко је стрецао, препадао се. Није хтио у барку...

— Исмијава ме — Помисли Бранко.

Онда су пристизали и остали сељаци, наполичари. Доносили су дарове и честитали Ускрс. Бранко је радио. Он се са њима није руковао, нити су они на њега гледали. Очи су биле упрте у старог конта.

— Воде за кухињу! — викнула је жена.

Тако је дочекао ручак. Конте и контесе, са пријатељима, славили су у великом салону, а сељаци засебно, у малој загушљивој собици, доље, у приземљу. Господари су им доказивали да су потчињени. У салон се дуго уносило јело, топло, миришљаво, укусно и разноврсно. Сељацима су дали да једу зеља. Прије него подиже чашу да наздрави гостима, конте Марко, по уобичајеном начину за вријеме празника, рече контеси:

— Однеси вина сељацима. Нека наздрави Јанин отац.

Сељаци су јели сланину са зељем и причали о наполици, о томе колико љетине дају, газди, иако он ништа не ради. Тада стара контеса унесе бокал вина:

— Жеља је конта Марка да наздрави Јанин отац...

— Наздравље Ускрс, кући Бабића. Нека нам ова година буде срећна и бирићетна да се и ми обогатимо, а конте купи велике бродове и заплочи у далеке земље, да буде најсрећнији и најбогатији човјек овога свијета и да нам више не тражи наполицу. Нека нам роде виногради да испијамо „мошкат” и мошкадет” . . .

Дуго се оргијало тога дана. Увече сељаци трештени пијани одоше својим кућама, а Бранко се попе под кров, на спавање. Није могао склопити очи. Поново је преживљавао сцену у барци. Пред очима му је излазио велики брод, „Барон Гаућ”. Једном му се причињело да проклети барон плочи према његовом лежају у поткровљу. Ено и конте Марко са шаралијом. Он пуца право у Бранкове прси . . . Све ће се то поновити идуће недјеље. Сваке недјеље долази „Барон Гаућ”. Ако се данас није утопио, то га чека друге недјеље, треће, четврте — чека . . .

Момак нагло устаде. Облачио се у мраку и шуњао као лопов. На вратима авлије звецну алка. Момак је журио уз планинску косу, према селу. Мрак је био густ и он се спотицао.

— Ипак више волим и мрак роднога села, него трулост и госпоштину конта Марка, — рече Бранко прелазећи кућни праг.

Ујутро га је отац молио да се поново врати код конта. Онда дође позив за регрутацију. Бранко је служио ћесареву војску у некој вароши Сјеверног Јадрана.

Ускоро је започео Први свјетски рат. Бранко је и даље гледао како „Барон Гаућ” сјече пучину и знао је да на путу за Трст долази из његовог родног краја. Једног дана Бранко је шетао кругом касарне. На пучини је шикнуо пламен и извио се високо у небо. Онда је стуб воде као гејзир прекрио „Барон Гаућа”. Бранко се смијао, радовао, ликовао. Његов непријатељ тоне. Још се мало види предња катарка, а онда и она исчезава.

Смијао се тихо, у себи, ликујући над гробом свога непријатеља.



ТРЕЋИ РОЂАК

Док прољећна киша сипи, момак шкљапће пустом џадам и куне све жене и дјевојке. Све би их у топ набио, а лијепу Марију би стегао тврдим ковачким шакама за грло да пукне као сириште.

— Ох, будало! Што ће теби сељачком момку, тек демобилисаном из војске, да трчиш за градским мудрушама које сваки дан мијењају памет.

Тај глас момак чује док гази нијему џаду. Вода клокоће кунетама. Колико је још до села? Момак је мокар. Ни под пазухом више није суво. Дошло му је да легне. Дуго је већ журио, а сада је почео осјећати неко уживање у мокрој одјећи.

— О будало.

— Шумар, ти ли си?

Мрак је. Из мрака допире глас познаника. Киша лије, а он пјева:

„Гаравушо други ми те љуби
на образу познају се зуби . . .”

Човјек пјева. Далеко се чује пијани глас, а ноћ преноси звук. Момку је досадно. Хтио би и он да запјева, не обичну, свакодневну пјесму, већ нешто ново да се по селу прича како су пијани шумар и заљубљени момак ноћу кљацкали пустом џадам, по киши, и сваки за себе пјевао. Момак сриче: „Ој Маријо гром ми те убио . . . Гром удрио тебе погодио . . .” „Не вриједи. Момак и даље сриче и пјева. Дерња се из свега гласа, нека се чује, нека о тој пјесми бар прича остане.

Шумар шара по цести.

Пјева момак. Урла из свега гласа за инат лијепе Марије која га је преварила и није дошла на састанак. Сад му је све исто: пјевао или кукао. Ноћ је упуство минула, а добро је плаћена. Преварени момак би да се освети.

— Да ми је сада ухватити ту Марију, моју дјевојку. Не бих је љубио, ребра бих јој смождио. Да ли бих је збиља пребио? Она је лијепа, а мушкарци су најчешће слабићи пред лијепим женама. Иако киша лије и ја сам мокар — што бих радио да је она поред мене: да ли бих је убио или бих је љубио... Тада не бих био преварен — поставља момак ислѣдничка питања и у тој мрежи тражи рјешење.

— Како би са мајгуром? — пита шумар.

— Лијепо. Љубили смо се: она мене и ја њу — безобразно лаже момак.

— А како се љуби?

— Као да има двадесет година... Ти си се налокао као крме.

— О, будало. Није шумар пијан. Ја сам као шумар дуго сркао планински ваздух. Здрав сам као дријен и ракија ме не може оборити. Што се тиче жена, не би се ни она твоја мајгура на мене пожалила. Не би ти рекла да имаш слабог комшију, ја ти јемац.

Лаже. Шумар, Ђуро Лес, сигурно лаже. Али, зашто не плете језиком као ногама? Збиља није пијан. Зашто онда глуми пијаницу?

— Будало — тако шумар, Ђуро Лес, увијек зове момка — сврати горе код моје жене и реци јој да сам трештен пијан. Нека дође да ме одвуче кући. Реци и... скљокао се у кунету.

По прозору су добовали прсти. Појавила се жена у бијелој ноћној кошуљи. Запахнуо је ваздух са топлог тијела. Жена је уплашено питала:

— Што је?

— Твој муж, шумар, Ђуро Лес — зови га како желиш — пијан је као чеп. Лежи у кунети поред џаде.

— Пропалица. Фукара. Сигурно је све паре попио... Што ћу јадница. Ово ме прати већ пуних пет година, а раније мој Ђуро никада није пио.

— Плачи биће ти лакше. Ви жене волите плач.

Тајац. Мучан. Момак се спрема да оде. Тргнуле су га ријечи пјесме. Сада је био сигуран да је Ђуро Лес пијан. Допирала је изломљена модулација пјесме и момак је више по сјећању него по јасноћи ријечи разумио:

„Гаравушо други ми те љуби
на образу познају се зуби...”

Шкрипула је брава на вратима. Огрнута ћебетом жена је ишла авлијом. Кренула је да довуче пијаног мужа. Молила је момка да оде са њом, да јој помогне. Одбио је. Тада је он мислио о лијепој Марији, о томе да ли би и она њега пијаног водила.

Момак је отишао стотину метара од куће и ту уморно сјео. Са њаде је допирала свађа. Туча се није ни могла чути. Онда су јако ударала врата авлије. Жена је викнула:

— Улази у кућу — Ђуро!

— Нећу.

— Дај паре.

— Узми.

Тишина је мало трајала, само толико док је жена пребрала џепове мужу.

— Попио си половину плате...

— Јесам, ћут'. Ја сам их зарадио, ја попио са друштвом...

Што се дешавало између зидова куће момак није чуо. По селу се наредних дана причало о још једном скандалу шумара...

Најесен је момак поново пролазио поред куће Ђура Леса. Пред кућом је мирисало узрело грожђе. Смокве су се сушиле на љесама од трстике. Пчеле су уз тихо зујање облијетале око гроздова. Ђуро Лес грлато викну:

— О будало! Жив си! Још те мајгура није послала у гроб.

— А ти — пијан . . .

— Батали, будало. Шумар никада није био пијан. Ко воли планину, мрзи ракију.

Момак је свратио у кућу Ђура Леса. Домаћин га је понудио ракијом, правом, домаћом лозовачом. У један тањир ставио је грожђа и смокава.

По селу причају да више не пијеш. Је ли то истина?

— Будало, никад шумар није пио . . .

Момак и шумар су дуго разговарали. Млађи је примијетио да старији није халапљив према пићу. Момак је био збуњен и радостан. Један човјек се повратио са руба пропасти. Чему онда она прича по селу да шумар сваког првог дође код жене трештен пијан?

Зашто си се опијао?

— Познајеш ли ти једног момка из овог села који је завршио студије у Београду? — питао је Ђуро Лес.

— Глупо питање. Ко га не познаје?

— Он ми је род, трећи рођак. Не, братанић . . . Тако нешто, своји смо.

Већ се напио, закључи момак и поче да се љути. Не зна што му је млади доктор него наглаба, а да је случајно министар или генерал лако би установио и девето кољено.

— Дакле, тај младић је матурирао у Котору. Онда је добио малу стипендију и био се одрекао студије. Тада сам му ја рекао: „Учи младићу. Тебе ће шумар стипендирати” и сваког мјесеца слао сам му по 3.000 динара. Лијепо примим плату, испуним поштанску упутницу и пошаљем новац у Београд на његову адресу. Позади упутнице напишем само толико: „Поздравља те шумар. Редовно примам твоја писма”, а он ми никада није одговарао. Није имао времена, учио је . . .

— Како си се онда опијао. Одакле ти паре?

— Двострука будало. Ко воли планину, мрзи ракију. Ја никада нијесам био пијан.

— А оне ноћи?

— Ни онда нијесам био пијан, него сам новац упутио студенту који је већ дипломирао.

Шумар је из њедара извукао мали свежањ одре-зака од упутница.

— Сабери то. Видјећеш да сам трећем рођаку упу-тио преко 150.000 динара. Ја, сиромашни шумар са главице.

— И пио си.

— Нијесам.

Шумар погледом обухвати зидове кухиње као да врши полициски преглед. Од нечега се бојао.

— Никада се нијесам опијао, него нијесам смио казати жени куда шаљем новац. Знај, синко, жена је туђа крв. Она неће да схвати да нас двоје никада неће-мо имати порода. То је кривица до мене и жао ми је њу. Она не разумије моју радост од како ми је трећи рођак постао доктор. Сада је читала у новинама како је нека жена у Загребу прво дијете родила у четрдестој години па се и она нада. Ако је моја жена уопште икада била сре-ћна, онда је сада, пошто вјерује да сам се отргнуо од пића. Тако, сада смо обоје срећни више него икада. Ја сам пет година глумио. Сада ми је рођак дипломирао и он ће мене помагати. Схваташ ли? Ако се разболим он ће ме лијечити. Ја сам га стипендирао . . . Ја имам кући неко-лико стотина хиљада динара. То ми жена чува за наше дијете. То никоме немој казати. Бојим се пореза . . .

— Сјећаш ли се оне ноћи кад смо скупа киснули?

— И био је мрак. Ја сам пјевао и правио се пијан. Ти си био код твоје мајгуре и рекао си ми да си је љубио.

— Лагао сам. Те ноћи Марију нијесам ни видио.

— И ја сам лагао — нијесам био пијан.

— Ти си Марију узео за жену, а да сте се оне ноћи љубили ко зна што би данас било?

Шумарева жена је ушла у кухињу и поздравља-јући се са момком сва срећна рече:

— Мој више не пије.



НОЋНИ ЛОКАЛ

Бифе на жељезничкој станици, ноћни локал. Кућа пијаних, веселих и тужних путника. Спаваћа соба хроничних пијаница, оаза пропасти. Стјециште изгубљених живота, богатство ликова. Дочекује вика келнера, мамуран поглед кафе-куварице, негдашње попадије. Звекет чаша уз писак локомотиве, прљави столњаци. Угашени опушци просути по поду леже као изломљени ђердани око столова — слика ноћног локала. Неизбрисива, древна. Часовник лијено и равномјерно откуцава „ситне уре”.

— Ракију! Донеси препеку морачку . . .

Глас шкрипи. Човјек у углу локала дријема наслоњен главом на сто. Појава ниска, коса сиједа, брци густе и дуге с ува на уво. Глас кенлера надјачава све па и оштар писак маневарске локомотиве.

— Шанк — ракију! Блокирам препеку морачку . . .

Сиједа коса се мало подигла, брци се раширили. Рука је испружена према чокању онако како је вјерници пружају према иконама светаца. Један цигли трзај и — све је готово. Ниска појава поново виси над столом, лебди некуд високо или тоне у опојне дубине — ко зна? Часовник откуцава. Кафе-куварица се осмјењује својој гојазности.

— Доброг ли сапуна, — у шаку, цинички гунђа ниска појава.

Писак локомотиве прати шкрипу вагона. „Гара” се јавља из даљине, виче и опомиње путнике да се припреме за пут. Дувански дим је испунио локал. И

столњаци миришу на ракију. Пијанице воле да ломе чаше, да просипају свој зној, да лумпују. Гојазна куварица шета и дремљиво погледује госте.

— Еј, ти!... Нијесу ово спаваћа кола. Легни у кревет код жене. Она те жељно очекује... Еј, ти! Жена те жељно очекује. Будна је. Диж се, не дигао се! — опомиње куварица ниску појаву у углу.

Човјек је спавао са болесно отвореним очима. Ритмички су се надимале његове длакаве груди. Нешто као пјена цурило је са крајева његових усана. Док је тако дријемао, у рукама је чврсто држао неке хартије, дебеле, изблијеђеле. Ваљда није инжењер? Кафе-куварица му прилази, удара га по рамену.

— Еј, стричане! Воз оде...

— Нека га. Ало, келнерација! Донеси ракију, шљивку моју, препеку морачку...

Све се понавља: шанк, блокирам, шљивку морачку. Дванаести децилитар се постројио пред ниском појавом у углу локала. Услиједио је кратак, отсјечан и одлучан трзај главом и — све је било готово. Дванаести чокањ стајао је празан и човјек је с времена на вријеме тужно гледао час у њега час у гојазну куварицу.

— Ало, ти, штриго!... Десет чокања ми је плаћено. Платили су их гости, путници, пролазници. Хоћеш ли ми и ти платити два чокања?

— Зашто да ти платим?

— Свиђаш ми се. Тако, одавно ми се свиђаш. Волим дебеле жене, још јаке за љубав.

— Ти си луд.

Гојазна куварица се грохотом смијала. Видјело се да јој ласкање и најодвратнијег госта у локалу годи. То јој је причињало задовљство. Кад на њу нико не окреће главу, а она је била попадија, нека је бар гледа ниска појава из угла.

— Платићу — рече жена.

— Сада знај коме си платила.

Човјек устаде и пружи руку жени.

— Зовем се Марко Беко, бивши велетрговац, милионер, газда, затвореник из јасеновачког логора, луђак са челичном кошуљом на грудима у Кули.

— Ја сам Горде.

— То није важно. Ја сам Марко Беко, богаташ, путник по свим континентима. Говорим осам језика: француски, енглески, њемачки, руски, италијански, шпански, мађарски, бугарски — све перфект, читам и пишем... Парле ву франсе, мадам Горде?

Гојазна куварица га је гледала у чуду.

— Плати још једну ракију.

Жена га је гледала.

— Ало, келнерација! Донеси двије шљивке морачке, за мене и мадам...

Маневарска локомотива тешко и уморно дахће. Допире звук пиштаљке скретничара. Воз је пошао. Путници су отишли и испразнили ноћни локал. Гојазна куварица сједа до ниске појаве у углу локала. У њеном мутном погледу угасио се негдашњи враголасти осмијех. Жена је тужна. Човјек је направио трзај главом. Горде је спустила празни чокањ, на сто, уз лаки звекет.

— Ја, Марко-Беко, био сам млад. Рођен сам у овом стијењу, сивом и тмурном. Раније нијесам знао зашто сам напустио родно огњиште. Сада вјерујем да сам побјегао да та чудна околина и црнина сеоских жена не ударе печат на моју психологију. Ја сам млад побјегао од куће. Тражио сам ширине, пространтства. Страсно сам волио планинске врхове, а касније и морске дубине. Као морнар сам лутао далеким морима. Зарадио сам богатство. Оно је нестало, измињало као ови моји блиједи папири. У богатству сам се пењао на највеће трговачко брдо. Био сам милионер... Запамти и то да сам био у лудници, да сам на себи имао челичну кошуљу и своју — властиту тврду ћелију... Сада нијесам луд. Дакле, пењао сам се по планинама богатстава, ска-

као с једне на другу, увијек на већу планину. У лаким ципелама шетао сам по гомилама злата — ја, луђак, Марко Беко.

Ноћни локал је био празан. Келнер је и сам дримао за шанком. Часовник је откуцао два сата.

— Мадам Горде, јесу ли плаћене ове двије шљивке?

— Ево, плати их ти — рече куварица пружајући му новац и њежно се осмјехну.

— Келнерација! Још двије шљивке, препеке, морачке. Све плаћа мадам Горде.

Ниска појава из угла поново гледа у рески сјај морачке шљивице, а када почне да говори осјећа се како гута зрак.

— Новцима сам био богат — наставља Марко Беко. — Много сам тога имао, а све моје трговачке радње, и виле, и винограде у Фрушкој Гори, и маслињаке расуте по Далмацији — све то никада нијесам сматрао за моје највеће благо. Био сам љубавник, неодољив код дјевојака, довољно способан код жена. Али, ја сам био и син, и брат, и ђевер, и муж, и отац...

Ниска појава искапи чашу на душак; онако како то раде пијанице. Тада лице Марка Бека доби боју сличну боји опеке која је читав вијек била закопана под земљом. Изгледало је да фанфаре ударају у мозак пијанице, да туку као чекићи, а очи, дубоко упале, гледају властиту пропаст, понор, амбис. Марко Беко је плакао, хистерично, дуго. Надимале су се длакаве груди. Влажне линије шпартале су лице.

— Ја сам луђак и пијаница, а био сам угледан човјек, смион морнар, рискантан, али срећан и чувени трговац, милионер, муж и отац. Марко Беко је био отац и имао је пет синова, пет убојних пушака, пет дивова.

Сузе су текле...

— Ја сам луђак и чим склопим очи причиња ми се да једем женску косу. Горде, ти не вјерујеш да сам ја у Јесеновцу морао јести плетенице моје, рођене жене. Ту су косу сјекли крвници и мени је трпали у

уста. Морао сам је жвакати, лагано, а онда прождирати. И Марко Беко је волио да ту косу жваће дуго, дуго као вјечност, да бар тако има своју жену. Јео сам и брке мојега кума, сиједи. Једући њих и ја сам посиједио, а плетенице, тешке, дебеле, црне плетенице — никад нећу заборавити.

Човјек је узнезвијереним погледом прелетио преко ноћног локала. Онда се опружио низ дугу клупу у углу и дрхтао. Тада сасма тихо изусти на уво куварице, негдашње попадије:

— Ја ника нисам био човјек, али сам дуго живио међу људима...

Алкохол је склопио очне капке Марка Бека. Вјетар је фијукао пространим заливом доносећи ледени ваздух са планина. Кроз прозор су се видјели фењери жељезничара. Часовник је откуцаво: тан, тан, тан. Онда се све умири.

— Келнерација! На твој рачун двије ракије. Хладно ми је — говорио је човјек у сну.

По прљавом патосу и изломљеним ђрданима опушача просу се шест изблијеђелих и. поцијепаних хартија. Човјек је, изгледа, спаво. Куварица се сагну да покупи хартије, а онда цикну као да је угледала змију пред ногама:

— Слике!... Фотографија жене... Момци...

Човјек се прену. Закрвављене очи одједном засјаше жаром и топлином а лице, паћеничко, измучено, доби тужан и благ осмијех.

— Дај ми те фотографије. Заклео сам се да их нико никада неће видјети. Оне су моје. Зашто си их погледала? Сада је све пропало, прекршио сам заклетву... То су моји синови, моја жена. Док сам ово мало трену, јео сам плетенице те жене, гледао крв тих момака. Сада погледај и ти, добра си жена.

Марко Беко се примаче Горди.

— Гледај отвори очи. Ово је мој најстарији син Бранко. Имао је двадесет и пет година када су му на Бањици намакли омчу на врат. Умро је зовећи мајку.

Видиш ти? Сликан је у одијелу „Сокола”. Ово је Момо, најмлађи син, рана моја. Убили су га Њемци у Београду. Сликан је у морнарском, дјечачком одијелу. Он је волио море, пространства, далеке земље и путеве. Увијек сам га водио у шетњу. Кад је умирао, оца је звао. То је Мирко, средњи син. Преклао га је усташки нож. Види га како је био крупан. Желио је да буде боксер. На мене је много лично. То је Лука. Он је рођен одмах послџе Бранка. Студирао је технику двије године. Он је много лично на мајку. Покосио га је „шарац” негдје на Сутјесци. Он је једини из читаве породице био комуниста. Мајка га је много вољела. Погледај Андрију. Он је рођен послџе Мирка. Имао је жељу да буде шофер и увијек ми је говорио: „Тата, ја ћу тебе возити...”. Погодио га је гелер авионсе бомбе у слијепочицу приликом бомбардовања Београда. Он је био први мртавац из наше куће. Сад гледај моју жену, стаситу, расну Црногорку. Види јој густе, тешке плетенице. Пољуби те ватрене црне очи, помилуј груди, радуј се осмијеху тог лица, диви се вјеђама изнад очију. Она је родилу ту дјецу, наш пород. Ја сам био њихов отац. Моју су жену одвели из Јасеновца. Силовали су је гестаповци, а онда спалили у неком крематоријуму, у Баварској. Погледај заједничку слику породице и биће ти јасно ко је остао жив...

Кафе-куварица је плакала. Шеретлук са почетка састанка се изгубио, заводљиви поглед нестао. Горде је добила праву слику — старачку.

— Ја никад нијесам био човјек. Али, четири године сам живио међу звијерима. Докле будем зором лијегао и устајао, ја ћу увијек вући своје јутарње бремене — бремене година, богатства, бремене мртвих синова и жене, покланих и поубијаних од проклетих душмана.

— Па зашто пијеш? — упита Горде.

— Зато што пијући вино и ракију вјерујем да испијам крв целата, и што више пијем све сам срећнији, а кад се напијем онда ми се причиња да сам испијао крв мојих синова...

Вагони су на станици мукло трупкали. Куварица је марамом обрисала очи и отишла. Марко Беко био је уронио у алкохол као риба у воду. Из кухиње је допирао пријатан мирис пржене кафе. Предмети у локалу били су у нереду, а столњаци попрскани црним црмничким вином. Све је у ноћном локалу и човјек у углу и намјештај, било прекривено патином дотрајалости и имало боју старог, доброг вина из пјешчаних подрума. Негдашња породична топлина, живот и његове страсти, богатство и радости — све је било згужвано у сликама на којима су тешко почивали лактови пијаног човјека.

— Ја никада нијесам био човјек и више није потребно да живим међу добрим људима — рече Марко Беко.

Куварица је донијела кафу. Марко је није ни погледао. Пред зору је хладноћа постала неиздржива. Тада човјек устаде иза стола и тетурјући се изађе на колодвор. У исти час се чуо оштар писак локомотиве и тутањ вагона. Нешто је тупо ударило, а онда се све, без јаука, утиша.

Неиспијена кафа стајала је на столу, а када је Горде однијела цезву у кухињу — тихо се заплакала.



СИЛЕЦИЈА

Варош се припила уз море и личи на укотвљени брод који је преживио многе оркане и сада се голо трупло, без катарки, одмара у тихој улици. У праскозорје варош потсјећа на смјелог морнара који је послѣје бродолома дуго пливао пучином — толико дуго да га је издала снага. Људи овога мјеста познати су по томе што су проносили славу југословенског поморства у далеке, прекоморске земље. Само један човјек ове вароши стекао је славу на копну... Племићи и рибари, морнари и гусари, трговци и бродовласници, умни људи и јунаци, силеције и љубавници, учитељи поморства, историчари, књижевници, а највише поморски капетани — то је Пераст.

Некада је испод вароши била читава шума катарки, а сада само један јарбол стрши у малој луци. Умјесто катарки близу града расту, витки, црни чемпреси. Вјетар их повија, млати њиховим врховима. Цвиле чемпреси, стабла туге, и жале што никада неће бити уграђени као јарболи једрењака, што се на њима неће вијати поморска застава.

Опустјели су дворови племића. Перашко бродоградилиште прогутали су валови и олује. Остали су само пожутјели пергаменти да причају о великим људима овог малог приморског мјеста.

Већина Пераштана је славу и богатство стакла на мору у вјековном рату људи са морском стихијом. Само један високи момак, један човјек и јунак, силеција и ватрени љубавник дјевојке из храма био је изузетак.

На зиду Завичајног музеја у Перасту виси слика. То је рад Трипа Кокоче. Два црна, пламена ока, гледају у мене. Од густих коврца спуштених низ чело и од тог погледа хвата ме језа. Гледам портрет великог силедије и размишљам: зашто је он такав био? Жеља за славом уништила је тај бурни темперамент, подлост је скрхала његову снагу.

То је Вицко Бујовић, перашки легендарни јунак.

Далек је седамнаести вијек. Балкон на палати Бујовића је скрхан. Варварски су га сломили прекоморски људи у потоњем рату. Најљепша палата из доба Ренесансе, у овом крају, зјапи празна, а у њој је некада живио храбри Вицко Бујовић. Иако је ова кућа саграђена у седамнаестом вијеку, иако јој је балкон унакажен — палата и сада поносно изгледа као невјеста када од кума прима свадбени дар.

Прилази један човјек. Не знам по чему, али, он је запазио да нијесам мјештанин.

— Гледаш ли палату Бујовића? — пита.

— Величествена је — одвратих.

— Лијепа и грдна — наставља он.

— Оно што је лијепо не може истовремено бити и ружно.

— Е, пријатељу мој, — настави он. — Ово је двор Бујовића, а Вицко Бујовић је више понос него напаст Пераста. Када је на овој палати постављен кров, Вицко је питао доброг неимара:

— Јеси ли могао љепшу кућу саградити?

— Знаш какви су то били мајстори. Они су се радом учили, они су могли све. Древни је неимар рекао:

— Са овим знањем могао сам, господару.

Тада је Вицко Бујовић зграбио доброг мајстора за ноге и бацио га преко крова. Једна се глава распрсла на полчнику. Кров Бујовића зидари нијесу благословили према древним обичајима овога краја... У такве куће нема бирићета. Тако је било и са кућом Бујовића. Свуда га је пратила проливена крв неимара.

Човјек гледа у море са таквим изразом лица као да се нечега присјећа. Понудих му цигарету.

— Не пушим — рече.

Барка је по заливу остављала бијели траг.

— Вицко Бујовић — изусти он и заћута.

То су они тренуци када људи не осјећају потребу да говоре: или су све казали или је тога много па се накањују да почну.

— Са непуних осамнаест лета Вицко Бујовић је учинио јуначко дјело по коме се и данас спомиње — наствља он. — Тада је Пераст био под Млецима, а Херцегови под Турцима. Донке, у Херцеговоме је живио чувени крволок и силник, злогласни Осман Капетан. Њега многи поређују са Смаил-агом Ченгићем. Осман је упутио позив капетану Пераста да се на пијесак код Каменара огледају на мачеве. У то вријеме прешки капетан био је отац Вицка Бујовића, већ стар и оронuo човјек. Он је осјећао да Турчину не може изићи на двобој, па је упутио позив перашком племству да га неко замијени. У граду је било дванаест племићких породица са познатим јунацима из поморских окршаја. Али, борби на копну, против Осман Капетана, томе се нико није могао одазвати.

— Осванула је недјеља. Сунце се издигло над Ловћеном. Рибари су продавали ораде и бранцине улицама града. Стари Бујовић је са тугом припасивао оружје и облачио најљепше одијело са златним токама да у њему погине. Двадесет људи његове пратње чекало је на пристаништу, док су се валови поигравали са гајетама. Такав је био уговор: Бујовић и Осман могу повести по двадесет свједока за двобој.

Двадесет људи под оружјем и гајете у мандраћу чекали су старог Бујовића. Тада се пред њима појавио син старца, голобради и високи момак, Вицко Бујовић. На себи је имао оклоп, о бедрима широки мач. Самоувјерено је рекао пратњи:

— Крећимо! Кад већ нико од перашког племства неће да ми замијени оца, ја идем и вјерујем да ћу га добро замијенити.

Људи из пратње су завеслали. Гајете су јуриле према Каменарима. Уз саму обалу, на пјешчаном спруду, већ је чекао силни Осман Капетан. Њему је о бедри-ма висила љута ћорда димискија. Када је Турчин угледао пратњу, упитао је:

— Иде ли ми стари Бујовић да му одрубим главу или је, можда, послао неког од племића да се са њим прије поиграм, па да га погубим . . .

Када је Вицко, висок као бор, искочио на пијесак, Осман се грохотом насмијао и викнуо:

— Натраг дијете. Алаху није по вољи да се убијају дјеца која могу постати добри јањичари. За десет година султан би имао једног војника вице.

На високом челу младог Бујовића први пут су се сакупиле боре. Већ тада је био пријек човјек, плаховит и неустрашив. Тргуо је мач, крвнички погледао Османа и рекао:

— Син замјењује оца. Сабљу, Туре, да се огледамо. Предаћеш ми се жив или мртав . . .

Турчин је побијеснио. Сијевнула је крива и оштра димискија. На сунцу је засјао мач Бујовића. Звекнуо је челик. Двије храбре деснице витлале су оружјем. Осман Капетан је Бујовића нагонио у море, а када је цинички добацио: „Ваљда ми, дијете, нећеш жив допливати до Пераста”, Вицко Бујовић је добио нову снагу. Сада је Турчин узмицао према мору. На самој ивици модре пучине се оклизнуо. Тада је последњи пут сијевнуо мач Бујовића. Турчинова десна рука, заједно са димискијом, пала је у море. И Осман се стропоштао. Крв је липтала у слану воду. Млади Бујовић је поносно припасивао мач.

Осман је једва чујно изустио:

— Јуначе, опрости ми живот. Поклањам ти своју димискију . . .

Двадесет људи из пратње весело је ускочило у гајете и завеслало према Перасту. У граду су возили новог јунака заједно са сабљом највећег крвника — Османа Капетана.

Високо чело момка више није било тмурно. У Перасту му се поклонило дванаест племића. Сиједи га је отац љубио. Увече је стигла вијест из Херцеговога: умро је Осман Капетан. И, умјесто да Пераст припадне Турцима, присојена земља турске Ривијере прозвала се Бујовина.

Вијест о Османовој погибији стиже до Млетака. Дужд одмах одреди два стална пратиоца Вицку Бујовићу у знак захвалности Републике св. Марка за велику побједу. Та два пратиоца народ је прозвао „добри људи”.

Вицку Бујовићу се свуда указивала почаст, а он је био млад: слава га је опила... Њему се клања племство када пролази улицама града, а он шета улицама под оклопом, са мачем о бедрима. Поглед му је мрк, на лицу се јављају црте силника. Прате га два „добра човјека” као двије сјенке, дио његове снаге, славе и моћи.

Човјек провуче прсте кроз косу.

Почиње други дио: кобна слава Вицка Бујовића. На сједницама племства каже „добрим људима”:

— Мали, поћи у кућу племића Х и донеси ми рукавице. Заборавио сам их на кревету његове ћерке.

Богати људи у својим карактерима носе и нешто подло, преварантско, кукавичко... Кују се планови како да се Вицко Бујовић смакне. Он о томе није ни слутио. Његове је груди распињала снага деснице и јунаштво предака. Сигуран да добро рукује мачем, самопоуздан и куражан — никога се није бојао. Понекад би у луци сакупио десет-двадесет људи, опремио брод и ринуо се на пучину у гусарење, чак и онда када је гусарење било забрањено. Хватао је турске бродове, нападао улцињске пирате, пљачкао богатство и враћао се у Пераст да са својим људима данима банчи. Када

би интервенисао которски провидур, кратко би одговорио:

— Ја нијесам гусарио . . .

Нико није имао смјелости да му изађе на мегдан и он је увијек остајао праведан, а његове авантуре и зулуме по мору плаћала је цекинима општина. Јунак је постао силежија и лопов. Мегдан на пјешчаном спруду Каменара био је славодобитан и кобан. Слава га је све више опијала, снага је надимала груди.

Валови су се играли обалом. Човјек баци један каменчић у море. На површини никнуше бијели колутићи и одмах се распрснуше.

— За вријеме похода требињског паше да пљачка херцеговачку рају — наставио је човјек — паша је једној племићкој породици, у Перасту, оставио своју ћерку, јединицу. Бојао се паша да му ко не отме љепотицу. Вицко Бујовић је неколико пута видио Туркињу. Млада крв је тихо врела док није прокључала. Дјевојку из храма силом је одвео у своју палату. Лјепота пашине ћери привремено га је умирила. Зато су перашки племићи појачали мржњу према Вицку Бујовићу. Говорили су: у нашем граду хришћанин неће некрст љубити . . .

Банчење се настављало. Уз љубав лијепе Туркиње грдио је све Пераштане. Са булом је побјегао у Дубровник. Онда је наумио да се отараси дјевојке и поврати у родни град. Пашину је ћер понудио за жену једном мјештанину, а када је тај одбио непогрешиво је синуо мач Бујовића.

У Борби за ослобођење Херцегновога од Турака, Вицко Бујовић са 360 Пераштана, напушта родни град. Између свих ратника он први на бедемима Тврткова града развија хришћанску заставу, а то се мјесто и сада зове „Продор на перашка врата”. То је посљедњи бљесак јунаштва Вицка Бујовића . . .

Послије боја живот је ишао старим коловозом: дизана су једра, гусарило се, пљачкало турско и хри-

шћанско, невјенчано живјело са дјевојком из харема, изазивао племство све чешће и дрскије са наредбама „добрим људима”.

— Мали, пођи у кућу племића Х и донеси ми рукавице. Заборавио сам их на кревету његове ћерке...

Ударани су темељи цркви св. Николе што је много љутило Млечане због натписа на славенском језику... Дванаест племића гледало је како израста звоник богомоље — споменик славе перашких помораца... Скована је завјера или да свих дванаест племића изгину или да Вицко Бујовић више не љуби Туркињу. Тог кобног јутра, момак је без оклопа и мача шетао улицама. Онда је кренуо да и он види како израста звоник богомоље. Дочекало га је дванаест племића као дванаест гладних вукова са повицима:

— Бујовићу, куцнула је последња ура. Ова се црква неће освјештати док нам се не поклониш и не оставиш Туркињу.

Скочио је као тигар. Хитар и вјешт покрет тијелом — мач једнога племића био је у његовим рукама. Снажан замах — један је племић пао. Онда се уском улицом повлачио својој палати и лијепој Туркињи која га је жељно очекивала. Тамо би му у помоћ прискочили „добри људи”. Отступао је и мачевао се са дванаест племића, па није ни видио када су двије жене иза његових леђа, преко уске улице, растегле конопац... Запео је за њега и поклекнуо — мач је пробо највећег јунака Пераста.

Кад је то сазнао млетачки дужд, издао је наређење да се одмах погубе сви завјереници, племићи, који су учествовали у убиству Вицка Бујовића. Да их не снађе казна — разбјежало се дванаест племића. За њима и сада зјапи пустих дванаест палата, од којих је најљепша она Бујовића. Слава перашког поморства и богатства тог дана је прешла зенит...

Вјетар повија гране. Чемпрези тужно цвиле. Повјерово сам да и стабла могу плакати.



ГАЂАЊЕ КОКОТА

Човјек сагиње главу до сланог камена у мандраћ. Кратак, летимичан, брз поглед бацио је по модрој површини залива и онда погледао пред собом. Поново је видио излизани камен станац под ногама...

Два пролазника иду према граду.

„Је ли полудио? Што бечи у ту кречњачку плочу?” — рекао је први.

„То је рибарски обичај. Стари, прастари обичај рибара” — додао је други.

„Обичај... Чудно...”

Рибар их није чуо. Он је припио усне уз сами камен. Пољубио га је, осврнуо се око себе, видио пролазнике који су застали, погледао умаласану воду и, — поново пољубио камен поред мора.

„Пасје ли вјере!... Еј, како се зовеш?” — питао је први.

„Вицко Радић” — одазвао се рибар.

„А, Вицко!”

Дан се рађа преко планине. Сунце сноповима баца свјетлост на Боку. Просипа се бијела свјетлост по заливу. Брда добивају чудан изглед и лице на позоришне кулисе обасјане снажним и огромним рефлекторима.

„Има ли рибе?” — пита други.

„Нема. Данас је рибарска слава: гађамо кокота” — одазва се рибар.

„Пусти га. Луд је” — додаде други, а онда обојица кренуше према граду.

Рибар по трећи пут пољуби камен станац на мандраћу. Сунце уклања црне сјенке планина. Залив је све љепши. Са балкона гугуће лијепа дјевојка:

„Вицко, уреди барку. Друштво пристиже. Окити је лијепо, напуни пушку. Куку теби ако не погодиш кокота”.

Вицко Радић дрхти, плаши се. Он, најбољи рибар на читавој тратци, слаб је стријелац. Ноге му као отсјечене, руке несигурне. Налази се пред испитом: снаге, мушкости, знања — полаже матуру рибара и стријелца. Од тог првог испита много зависи. И награда је ту. Конте даје педесет круна побједнику. Дјевојке тог момка гледају љепше него остале рибаре. Смуган и уздрхтао, млади рибар одлази у конобу, узима цвијеће и враћа се у мандраћ.

Барка је искићена као малада невјеста. Весла су намјештена. На мору се појављују барке других рибара. Конте је кренуо да види побједника. Тридесет рибара гађа кокота. Великог, црвеног кокота кога је конте поклонио. Вицко је завеслао. По модрој површини остао је оловни траг крме. Прамац је брзо грабио напријед сијекући воду на два дијела. Гриве малих валова потсјећају на сиједи брке конта.

Тридесет барки и толико рибара сјатило се око конта. Људи обучени у свечана одијела, пушке опточене сребром, а барке искићене зеленилом, цвијећем и заставицама. У част празника ваде се боце. Конте први наздрављива. Онда рибари заређаше. Вицко, најмлађи рибар тратке, није пио. Све је посматрао са чуђењем као да те људе види први пут — све је снажно преживљавао. Страх је владао његовим жилама, стезао их у грч. Страх је надимао груди, нагонио крв у лице.

„Да почнемо” — викну конте. „Ти, Вицко, одвези кокота, вежи га на бову и одмах се врати. Најприје гађају старији рибари”.

Млади рибар је снажно веслао. Чула се шкрипа весала. Кокот је блесаво гледао море.

„Пропао сам. Ја последњи гађам. Неко ће прије мене убити кокота. Сви су они бољи стријелци од мене” — говорио је Вицко веслајући према бови.

Флотила рибарских барки била је на окупу. Била је то лијепа, скоро величанствена слика. Ракија је зажагрила лица рибара. Из града су се враћала два пролазника, они који су се ујутру чудили Вицку. Зинули су од чуда кад видјеше „лудога” Вицка како везује кокота за бову и брзо се враћа према флотили...

Грунуше пушке. Снажно, одједанпут. Конте огласи почетак гађања.

„Пропао сам... Готово...” — изусти Вицко и стаде у ред, задњи.

„Мали, далеко си одвео кокота” — рече конте.

Тада најстарији рибар принесе ловницу уз образ. Барка је поигравала на валовима. Старац је дуго нишанио. Онда, сачма изненадно груну. Кокот заклопара крилима и — узнезвјерено погледа на флотилу.

„Збиља, гађају кокота” — рекоше два пролазника у један глас. „Можда овај Вицко и није луд”.

„Убио га је првим метком, проклети старкелија” рекоше млађи рибари.

Све очи гледају бову. Рибари се чуде што кокот не пада у море. Тада „Црвенко” јако заклопара крилима и одмах се зачу отегнуто:

„Ки-ки-ри-ки...”

„Није га убио” — рекоше сви.

„Нека гађа други” — гласну се конте.

Сада је сачма пала далеко од бове и подигла млаз воде. Пуцњи су одјекивали. Кокот млатара крилима. Изређало се двадесет и осам рибара. Још само један и онда ће Вицко гађати. Претпоследњи стријелац хитро принесе пушку образу и затвори лијево око. Барка је дрхтала под њим. Он је чекао да се умири. Вицко је гајио притајену наду да ће претпоследњи промашити. Затворио је очи и чекао. То му се чинило необично дуго.

Он погледа према бови до последњи пут види великог, црвеног кокота, престашеног, усплахиреног. Пуцањ одјекну. Полетје златно перје и — кокот клону на бијелу бову. Ехо долетје са планине, а рибари викнуше:

„Срећно! Убио си га”.

„Према обичају, ред је да причекамо, људи...”

Вицко погледа према бови. Кокот се усправи и посљедњи пут запјева једно дуго, врло дуго:

„Ки-ки-ри-ки!...”

„Није га погодио” — рече најстарији рибар. „Нико га није погодио, срамота. То је велика срамота. Данас се обрукало тридесет рибара”.

„Ја још нијесам гађао” — јави се Вицко.

„Ти, жутокљунац. Ти си га далеко одвео. Ти си крив што га нико није погодио. Кад га ми нијесмо убили, нећеш ни ти који не знаш што је пушка” — заграјаше сви рибари.

„Према обичају нека гађа и он. Сви рибари гађају по старјешинству док неко не погоди” — рече конте.

Вицко није ни сачекао да конте све изусту. Он хитро принесе ловницу уз ухо, склопи лијево око и, не гледајући више ништа, повуче за ороз. Кокот заклопара крилима, широко, тако да се свако перо видјело, и паде на бову. Млади рибар поцрвене као сунце које се рађа преко Ловћена и радосно погледа конта.

„Што се веселиш, будало?” — рекоше два пролазника.

Конте то није чуо. Он извади педесет круна и даде их Вицку. Златна монета засја у рукама младога рибара и њему се учини да је то најљепша награда за непроспане ноћи без мјесеца, напорно вучење конопа натопљеног водом, озебле ноге, мизерну цијену рибе, за звијук и плач буре над заливом, за све јаде које је млад проживио на модрој пучини упознавајући тегобе рибарског живота.

„Не дај награду, конте. Кокот је жив” — викну из свега гласа претпоследњи стријелац.

„Кокот само претсмртну игру игра. Зар не видиш да сам угасио цигарету „Црвенкова” живота, да се по мору просипају златаста пера као пепео на вјетру” — одврати Вицко и завесла према копну да изнесе вина и части рибаре.

Крв кокота је шкropила бову и она ускоро постаде црвена. На балкону се смијала дјевојка. Онда стидљиво рече:

„Срећно! Хоћеш ли и мене позвати на ча-шћење?” . . .

„Тебе ћу посебно частити” — поносно рече Вицко, пољуби камен станац поред мандраћа и — отрча у подрум да изнесе вино.

Прођоше два пролазника.



ПОСЉЕДЊА НОЋ

Са високим момком у сивом, излизаном одијелу и замазаној кошуљи, срео сам се кад се свијетло жаруља просипало улицама. Заједно смо вечерали у мензи. Ја сам тражио чај у замјену за пржени кромпир. Високи и суви момак појео је кромпир са киселим купусом. Онда се закашљао. Тресао се и рекао:

— И ја бих чај.

— Да питам шефа одговорила је келнерица.

Шеф је одобрио. Суви и високи момак, испио је чај. Изашли смо на улицу, разговарали. Онда смо пошли у Клуб и играли шах. У једном часу суви младић је рекао:

— Ти немаш појма о појму што је шах.

Присутни су се окренули. Ја сам поцрвенео и изашао на улицу, увријеђен. Знам да сам те ноћи добио пет, а изгубио само једну партију шаха...

Шетао сам и читао писмо. За Вријеме годишњег одмора научио сам да сина, у тиха бокелска предвечерја, бацам у ваздух и дочекујем у руке. Дијете се слатко смијало. То ми је причињало задовољство, а дјед је причао да тако дјеца брже расту. У то сам повјеровоао. Пријатељ ми је овако писао:

„Када малишана упитам — куда је тата? — он ухвати мачка и баца га преко шпорета. Мачак зацвили. Знаш, оба су мали: твој син и мачак. Док мачак цвили, дијете се смије и зове: тата... тата... тата... Тада рашири ручице као да те очекује... Када ћеш доћи? Прими поздрав од...”

Ово ме развеселило. Заборавио сам ситну увреду у Клубу. Тада се иза угла појавио високи момак са још једним другом. Шетали смо. Пошли смо у хотел на љуту. Попили смо сто динара ракије. Био сам весео. Хтио сам, по сваку цијену, да се насмије и тај тмурни, високи младић. У њему сам осјећао друга и хтио сам да са њим подијелим радост. Упорно сам наваљивао са шалом, а људи кажу да нијесам без духа. На крају сједаљке, онај трећи, упита високог младића: „Имаш ли машну“? ... Тада сам престао са смијехом. На високом младићу спазио сам кошуљу коју већ мјесецима непрекидно носи.

Прекинуо сам са шалом, заборавио ријечи из писма пријатеља и то да ме син већ дуго очекује и зове тата ... тата ... тата ...

Из ока високог младића суза није канула, иако је висила.

— Доста је шале на мој рачун ...

Тада смо изашли из хотела. По стакленој површини асфалта огледало се свијетло уличних жаруља као што се звијезде огледају у мору. Онај трећи је отишао у једном, а ја и високи момак у другом правцу. Ишли смо ћутке. У близини се чуо писак бродске сирене.

— Збогом — рече он.

— Причекај — одвратих.

— Нећу с тобом да разговарам.

— Како?

— Смијеш се на мој рачун.

Високи младић, сувоњава и блиједа лица са разбашуреном косом, био је блијед као угашени креч. Он поче да кашље. Тресао се и климао главом, повијао се ближе земљи. Чула се шкрипа у његовим плућима ... Онда с муком и напором испљуну и рече:

— Ово је рикавац.

Ја сам ћутао. Он настави:

— Ја сам готов. Сигурно знам. Данас сам био код љекара у санаторијуму. Замрачена ми је десна страна плућа. Температура која расте наговјештава мој крај. Погледај. Стави руку на моје чело. Осјетићеш пламен туберкулозе. Имам сигурно 40 степени...

Високи момак се погнуо. Притискао сам шаку на његово чело. Оно је било хладно као лед. Он ме увјеравао да има температуру, а ја сам вјеровао да ће се смрзнути — тако је било хладно његово чело. Тијело му је, на вјетру, подрхтавало.

Дрхћући он је причао:

— Идем код тетке. Она вечерас одлази на пут. Помоћи ћу јој да пренесе неке ствари.

На торњу је звоно ударило два пута. Све ми постаде магловито. Што тражи овај момак на периферији? Он увијек спава у центру града. Сад није био блијед, већ просто црн. Похабано одијело висило је на њему као на чивилуку. Ципела није имао на ногама, а мраз је стезао. Испод „препрека” назирале су се, од блата потамјеле, распаране вунене чарапе. Пета лијеве ноге бјеше гола. Понудих му цигарету.

— Дај — рече суво.

Чим је повукао први дим он закашља.

— Рикавац — понови он и утону у размишљање.

Поглед му је био уперен у звијезде. Хтио сам да прочитам његове мисли, да сагледам његове очи. Али, он је растом био висок, а ја мали. Завукао је руке у џепове, мало се погнуо тијелом, непрекидно гледајући у звјездано небо.

Док је он кашљао пребирао сам у памћењу наше познанство и честе сусрете у мензи...

Било је то у прољећу, на градској обали. Пришао ми је овај исти, високи момак, и рекао:

— Ја сам плућни болесник, туберан, како нас популарно зову... Мило ми је што смо се упознали.

— Јеси ли ти Нико Витић? — упитао сам тада. — Причали су ми о младом пјеснику Витићу.

— Ја сам тај.

— Значи, и пјесник си.

— Почетник — одвратио је иронично.

Тада је са његових образа избијало руменило. Имао је ово исто одијело, али ново, исту ову кошуљу, чини ми се чарапе, и ове „препреке“ умјесто ципела, које нијесу прављене за зиму — све ново! Био је весео. Тог дана, када смо се упознали, читао ми је пјесме. Сјећам се лијепих стихова посвећених црноокој дјевојци — дјевојци коју је волио, коју и данас узалуд воли...

Свакодневно је нестајало руменило са његових образа. За вријеме једне љетње шетње поред обале имао је жељу да ми покаже пољану на којој је стријељан његов отац. Било ми је тешко и нијесам на то пристао. Он је тада извадио слику. На њој се видио стасит човјек са дјецом и својтом како стоји поред мртвачког ковчега своје жене. На тој слици препознао сам и веома малог Ника Витића, сада сувоњавог, туберкулозног младића.

Заједно смо стајали на опустјелој улици. Он није проговарао. Ђутање прекиде шум валова. Нико Витић настави:

— Мени сте се смијали. Мени се сви смију. Када себе погледам какав сам: одрпан, јадан и биједан — разочарам се. Заплако бих се у тим часовима лакше него накашљао...

Нечега се присјећао. То су казивале његове очи, став, савијени прсти.

— Управница ми је рекла: „Нико, вријеме је да сам почнеш мислити о животу. Заједница те дуго издржавала. У годинама си. Друштво те одгојило и излијечило...” Ја нијесам познавао живот. Осјетио сам се увријеђен. Зашто? Не знам. Напио сам се први пут у животу, пјевао, играо, скакао. Правио сам се весео,

а био сам тужан, врло тужан. Нешто се у мени раскидало. Нијесам жалио дом ратне сирочади. Он ми је постао усак и ја бих сам — без ријечи управнице — тражио ширину — да сам владам собом. Резоновао сам: плућа су ми здрава, запослићу се, основаћу породицу. Отишао сам код својте. На једном мјесту спавао сам два дана, а онда су ми рекли:

— Ми имамо малу дјецу, а ти си туберкулозан.

Он закашља, погледа око себе и као зец наћули уши да чује ударце са торња. Ударило је три пута.

— Онда сам отишао код друге својте. Тамо сам преноћио једну ноћ, а онда су ми рекли: „Код нас је преуско. Пођи код тетке . . .” Пошао сам код тетке — смјестила ме на даске. Са мном никада није лијепу ријеч проговорила. Ја почнем понизно као слуга, умиљато као да сам јој син, а она одбруси: „Пред кућом кашљи да ми клицама зидове не заразиш”. Када сам зарадио нешто новаца унајмио сам кревет код једне непознате жене у граду. Она ми је убрзо рекла: „Више код мене не можете спавати. Не примам туберкулозне. Љуте се гости”. Пошао сам код друге жене, на супротну страну града и платио спавање за мјесец дана. И код ње сам преспавао само једну ноћ. Наплатила ми је сто динара и рекла: „Више ми никада немој доћи . . .”

Кашаљ прекиде његову причу.

По граду се причало да кошчати младић, Нико Витић, често одлази у ноћни локал. Да ли тамо испија ракију или само спава и пропада на хладноћи? То нико није знао да каже.

— Поново сам се разболио. Признајем: мојом кривицом. Вјеровано сам да ће ме овај ваздух потпуно излијечити, а ја сам пропадао, пропадао све дуље и дубље . . . Раније сам примао ваздух, сада имам прираслицу и чим се отвори процес — ваздух више не могу примити. Морали би ми резати ребра, а ја то не могу издржати. Ослабио сам . . .

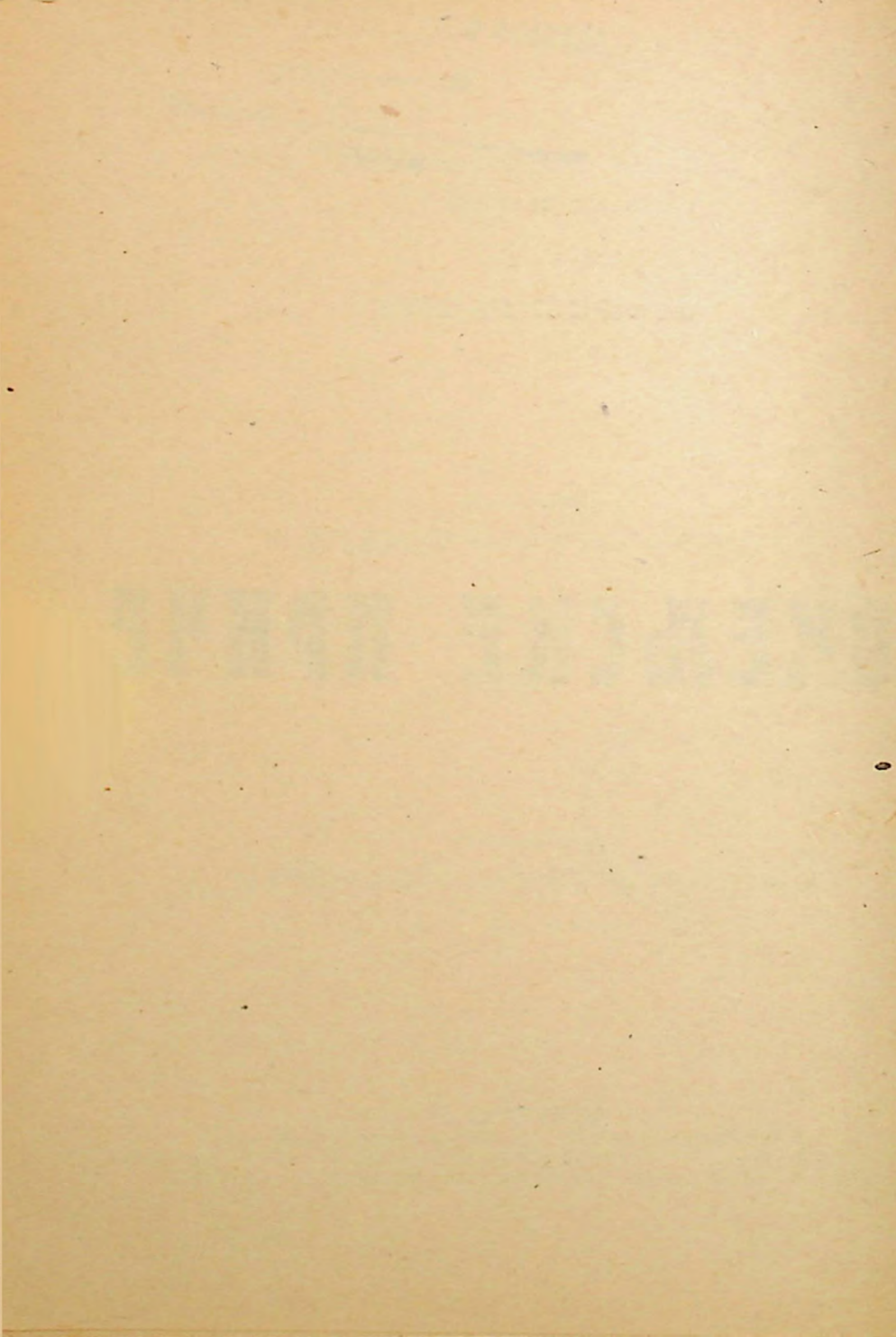
Звоно са градског торња удари четири пут. Сви-
јетло је титрало по влажном асфалту. Улицом је дола-
зио бат нечијих корака. Нас је тргнуо писак брода, који
је излазио из луке. Ја сам се упутио према својој крви-
њари. Кошчати и блиједи младић је остао иза угла. Кад
сам легао повјеровао сам да чујем његов крт кашаљ.
Устао сам и отишао у ноћни локал. Са прозорског окна
угледао сам Ника Витића. Глава му је лежала на
кафанском столу. Пред њим није било ни чаше, ни
чашице. Кашљао је и тресао се од хладноће.

Те ноћи Нико Витић није испраћао тетку, већ је
као и обично, спавао у ноћном локалу.

Била је то његова последња ноћ.







С А Д Р Ж А Ј

Зенит	5
Конте Бескућа	9
Три црнине	15
Кмет и конте	27
Барон Гаућ	33
Трећи рођак	41
Ноћни локал	47
Силеција	55
Гађање кокота	63
Посљедња ноћ	69